

Múltunkból

Wlassics Gyula szerepe a magyar könyvtárügyben a századfordulót követő évtizedekben

1. rész

SIPOS Anna Magdolna

«Mi a legjobb, a legnagyobb ajándék, a mit a köznek adhatunk? Legelsőbben is a közkönyvtárak.» (Andrew Carnegie)

Bevezető

A századvég nagyszabású gondolkodója, a Monarchia sajátos mentalitását a két világháború közötti évtizedekre átörökítő nagy öregje¹, báró Wlassics Gyula, 1895. január 15-től 1903. november 30-ig, közel nyolc éven át, három kormány² alatt irányította saját közgyűjteménypolitikai szemlélete alapján a közgyűjtemények sorsában kormányzati szinten is egyre nagyobb felelősséget, egyre nagyobb szerepet vállaló és egyre több állami intézkedést megjelenítő Val-

lás- és Közoktatásügyi Minisztériumot. Ám ezt követően – számos egyéb szakmai és társadalmi megbízatása mellett – is megmaradt a múzeumok és a könyvtárak szakmai közéletében. 1903 és 1921 között, csaknem két évtizeden át a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának* elnöki posztját töltötte be, továbbá elnöke volt a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének* is. Így Wlassics Gyula több mint negyedszázadon át meghatározó, vezető személyisége volt a magyar múzeum- és könyvtárügy alakulásának, fejlődésének. Ráadásul ezekben az évtizedekben mind a nemzetközi, mind pedig a hazai

közgyűjtemények sorsában, a gyűjteményekről való gondolkodásban alapvető változások történtek. A világ fejlettebb régióiban az állam felismerte az ilyen jellegű intézmények szerepét a köz műveltségének fejlesztésében, ezért egyre nagyobb szerepet vállalt azok fenntartásában, finanszírozásában és szakmai ellenőrzésében. A politikai hatalom egyre nagyobb mértékű szerepvállalása azonban nem jelentette a gyűjtemények létrejötténél bábáskodó társadalmi kezdeményezések, helyi közösségek támogatásának elhalását. Inkább arról beszélhetünk, hogy a közgyűjtemények specializálódása mellett a róluk való gondoskodásban is differenciáltabb kép kezdett kibontakozni. Míg bizonyos intézménytípusoknál továbbra is meghatározó maradt a helyi közösség, a társadalmi gondoskodás, az állami közreműködés csupán eseti jellegű volt, addig más intézmények esetében ennek fordítottjával találkozhattunk. Más európai országokhoz hasonlóan, azokkal szinte egyidőben, a XIX. század végén Magyarország is ezt az utat követte: legitímálta a társadalmi kezdeményezésként indult, a múzeumok és a könyvtárak munkájának irányításában, létesítésében és fenntartásában meghatározó szakmai grémiumot. Szintén a XIX. század végén jelentkeztek azok a tudományos és irodalmi, művészeti kezdeményezések, amelyek erősítették a gyűjtemények, múzeumok és könyvtárak szakmai tevékenységét, társadalmi igényét és presztízsét. Hogy ezek közül csak néhányat említsünk: a tudományos tevékenység, a szakképzés és a felsőoktatás fejlődése, a nagy tudományos műhelyek kialakulása, a professzionális kutatók megjelenése, a szakirodalom, a nyomdatermékek rohamos fejlődése, a szakmai és tudományos nemzeti és nemzetközi közélet megszerveződése, a bibliográfiai tevékenység erősödése, nemzetközi szintre emelkedése, az iskolázottság szélesedésével párhuzamosan az olvasói igények intenzív növekedése. Ezek a jelenségek a könyvtárak számának növekedésére, tevékenységük differenciálódására, továbbá a könyvtári és dokumentációs tevékenységre igen termékenyítően hatottak. Az újonnan jelentkező társadalmi igények kiszolgálására, kielégítésé-

re a korábbi és szinte kizárólag a társadalom különböző rétegei, csoportjai által létrehozott és fenntartott, elszigetelten működő intézmények, az igen kis számban foglalkoztatott, a szakma művelésére fel nem készített, autodidakta muzeológusok és könyvtárosok nem voltak már elegendőek és nem voltak alkalmasak. Ezért világszerte megindult az intézményekben foglalkoztatottak professziójának kialakulása, nemzetközi együttműködési kezdeményezések, fórumok, szervezetek jöttek létre, felvirágozott a szakmai, tudományos nyilvánosság. Ezek és nem utolsósorban a mind a társadalmi szervezetek által hangsúlyozott és nagy nyilvánosságot kapott, mind pedig az állam által kodifikált, a műveltség, a tudás, a szaktudás fontosságának, fejlesztésének igénye, az iskolán kívüli népművelési mozgalom fellendülése, a millenniumi ünnepek kulturális hatásai és általánosságban a századvég pezsgő szellemi légköre a magyar államigazgatás számára is egyértelművé tette, hogy – amennyiben lépést akar tartani az európai országokkal – nem maradhat távol ezektől a fórumoktól, nem maradhat le ezekben a folyamatokban. Éppen ellenkezőleg! A Monarchiába tagozódott Magyarország számára már ezekben az években stratégiai kérdésként kezelték a kultúra ügyét, hiszen az akkoriban egy ország számára a legfontosabb kérdéseket jelentő hadügyi, pénzügyi és külügyi kérdésekben, a dualista berendezkedésből adódóan, hazánk nem volt teljesen önálló. Mindezekon túl a kulturális kérdések stratégiai jellegét erősítette az is, hogy a soknemzetiségű Magyarországon a magyar nemzeti kultúra ügye egyre fontosabb szerepet játszott. Ezek miatt az okok miatt Magyarország számára egyáltalán nem volt közömbös, hogy a kultuszárca és annak vezetője milyen közgyűjteményügyi felfogással és milyen könyvtárpolitikai célkitűzésekkel rendelkezik, milyen preferenciákat alkalmaz.

Korábbi kutatásaink azt igazolták, hogy a XIX. század utolsó évtizedeiben, továbbá Wlassics Gyula minisztersége idején, az ő támogatásával, az akkori magyar könyvtárakban dolgozó szakemberek komoly erőfeszítéseket tettek a

nemzetközi folyamatok feltérképezésére, részt vettek és szerepet vállaltak a nemzetközi szakmai fórumokon, így azokról tájékozottak voltak, és lépést tudtak tartani a nemzetközi folyamatokkal.³ Mindemellett a nemzetközi tapasztalatokra építve, szintén Wlassics minisztersége idején létrejöttek azok a hatósági jogkörrel is felruházott szakmai irányító testületek is, amelyek nem csupán az állami gondoskodás letéteményesei voltak, hanem egyben országos fórumot is jelentettek a szakmai kérdések megvitatásához, továbbá teljesültek a szakmai diskurzusok legfőbb színterét jelentő folyóiratok közreadásának feltételei is.

1903 novemberében azonban Wlassics Gyula kultuszminiszteri tevékenysége megszűnt, ami a közgyűjtemények számára azt a veszélyt jelenthette volna, hogy a tárcán belül és a kormányzati munkában kisebb hangsúllyal szerepelnek majd ezek az ügyek. Ám – szerencsére – nem így történt. Ennek okait egyrészt abban kell keresnünk, hogy a Wlassics által vezetett kultusztárcának, valamint a múzeum- és könyvtárügy irányítására létrehozott testületek aktivitásának, társadalmi támogatottságának, továbbá az addigra már bejáratott tevékenységeknek, a „szakmásodás” megindulásának és nem utolsósorban az európai és a tengerentúli könyvtári folyamatoknak köszönhetően a továbbiakban is fejlesztendő területként maradt meg a könyvtárügy. Mindemellett azonban kétségtelen, hogy a szakmai presztízs megmaradásának igen komoly személyi tényezői is voltak. Wlassics Gyula 1903-tól – jöllehet már nem miniszteri funkcióban, de – emberi, szakmai és tudományos tekintélyével megtartotta, sőt jelentősen tovább növelte a közgyűjteményügy presztízsét. Személyéhez kapcsolódva a századforduló magyar szellemi életének kiemelkedően meghatározó alakjai vállaltak szerepet a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának munkájában, és bizonyára ezek a tényezők jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a századforduló éveit ma már a közgyűjteményügy megszilárdulásának, fénykorának, aranykorának tartjuk.

Wlassics Gyula ezekben az évtizedekben meg-

határozó személyisége volt és maradt a magyar közgyűjtemények ügyének, sorsának. Csaknem negyedszázados tevékenysége két szakaszra bontható: az egyik a kultuszminisztérium vezetőjeként, a másik pedig a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, valamint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége elnökeként nyilvántartott ciklus. Mindazonáltal a személyét és munkásságát feldolgozó kiadványok, tudományos feldolgozások szinte alig tesznek említést Wlassics ilyen irányú tevékenységéről. Míg jogászai, jogelméleti, politikusi munkásságáról bőszégesen, ha nem is teljességgel készültek feldolgozások, oktatáspolitikai, művészeti felfogását, intézkedéseit is megismerhetjük a közreadott szakirodalom segítségével, addig életének az a része, amelyben a közgyűjtemények ügyének irányítását vállalta, alig tűnik fel a szakirodalmi művekben, még azokban is, amelyek csaknem monografikus mélységű elemzésekre vállalkoztak. Ami még ennél is meghökkentőbb, hogy a magyar könyvtártörténeti feldolgozások is igen mostohán bánnak személyével és munkásságával, a magyar századforduló, illetve az azt követő évtizedek könyvtárügyét, könyvtárpolitikáját bemutató összefoglalók valódi jelentőségéhez képest mellékes szereplőként kezelik Wlassics Gyulát. Annak a kádári rendszerben kialakult kánonnak alapján, amelynek tartalma még ma is gyakran megjelenik a századforduló könyvtárügyét tárgyaló szakirodalomban és amelyben egyes szerzők még mindig makacsul ragaszkodnak a kizárólag *Szabó Ervin* által támogatott, haladó public library, kontra *Gulyás Pál* és a „retrográd”, hivatalos könyvtárpolitika által képviselt népkönyvtári toposzhoz, valóban nehéz lenne Wlassics alakjának és szerepének hiteles megrajzolása. Éppen ezért, amikor személyéről beszélünk, nem kerülhetjük el, hogy a századforduló könyvtárpolitikai felfogásairól is szóljunk, mint ahogyan azt sem, hogy bizonyos szakmai legendákat felülvizsgáljunk, megkérdőjelezzünk, továbbá azt sem, hogy a szakirodalomban túlságosan monolitikusan ábrázolt századfordulós könyvtárügyi, könyvtárpolitikai ábrázolást olyan módon árnyaljuk, hogy abból a

valós, illetve a valóságnak sokkal inkább megfelelő, differenciált kép bontakozhasson ki. Éppen e szempontok érvényesíthetősége és érvényesülése érdekében el kellett tekintenünk a téma másodlagos szakirodalmától, és vissza kellett nyúlni a primer forrásokhoz. Az elsődleges források összegyűjtése, áttanulmányozása után lehetetlennek tűnt, hogy egyetlen tanulmánnyal megváltoztassuk a fentebb érzékeltetett monolitikus képet. Ezért Wlassics tevékenységét, pályaképének megfelelően és a már korábban is említettek szerint két szakaszra bontottuk: a közgyűjtemények közelében eltöltött első szakaszra, ami miniszteri tevékenységéhez kötődik; továbbá a második szakaszra, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége elnökeként fémjelzett szakaszra. Hangsúlyoznunk kell, hogy míg az első szakaszban úgymond hivatali kötelessége volt a közgyűjteményüggyel történő foglalkozás, ez utóbbi esetében már társadalmi megbízatásról, önként vállalt feladatról volt szó, amelyet Wlassics egyéb és meglehetősen nagy horderejű politikai, hivatali és tudományos tevékenysége mellett látott el. Wlassics közgyűjtemények érdekében végzett munkásságának két szakaszát két külön-külön megjelenő tanulmányban tudtuk feldolgozni. Az első szakaszt bemutató és értékelő tanulmány, vagyis a minisztersége idején végzett tevékenységének analízise a közelmúltban jelent meg szintén e tanulmány szerzőjétől.⁴ A most megjelenő írás arra vállalkozik, hogy a miniszterségét követő évtizedek során a közgyűjtemények irányításában és az azokkal kapcsolatos operatív teendők ellátásában végzett szerepét bemutassa, értékelje. Csakúgy, mint a fentebb hivatkozott publikációban, ebben is szinte kizárólag elsődleges források feldolgozására hagyatkoztunk, így a két tanulmány nem csupán tartalmilag, hanem módszertani szempontból is koherens egészet alkot, kiegészíti egymást, ezért együttesen teljesíti a korábban már leírt célkitűzéseket.

Wlassics Gyula a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa élén⁵

A törvényhatósági, községi, felekezeti, valamint az egyesületi múzeumok és könyvtárak munkájának segítésére, irányítására, felügyeletére és a hiányzó gyűjtemények szervezésére 1897-ben, még Wlassics minisztersége idején két szakmai testület jött létre. Az egyik a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége* (MKOF), a másik pedig a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa* (MKOT). Míg az első testület az állami felügyelet gyakorlását, addig a második az intézmények társadalmi támogatottságának emelését szolgálta. Az uralkodó jóváhagyása után a Főfelügyelőség szabályzata 1897. december 10-én lépett hatályba, és ugyancsak ezen a napon, három éves időtartamra nevezte ki a király országos főfelügyelővé *Fraknói Vilmost*,⁶ arbei választott püspököt és nagyváradi kanonokot, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tanácsának tagját.⁷ Wlassics gratuláló levelében⁸ melegen üdvözölte Fraknói kinevezését. Utalva eddigi életútjának kiemelkedő eseményeire és tevékenységére, úgy ítélte meg, hogy személyében a magyar múzeum- és könyvtárügy jelentős, tekintélyes támogatót nyert. Mind minisztersége idején, mind pedig későbbi tisztségeinek betöltése során Wlassics és Fraknói között megmaradt a kiváló és harmonikus szakmai kapcsolat; mindkét fél tiszteletben tartotta a másik munkáját és elismeréssel szólt a másik tevékenységéről. Nyilvánvaló, hogy kettőjük kiváló szakmai és emberi kapcsolata sokat lendített a századfordulón útját kereső állami közgyűjteményügynek. Jó kapcsolatukat bizonyítja, hogy Wlassics Gyula hatvanadik születésnapján a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának ülésén Fraknói köszöntötte az elnököt, továbbá érdemes itt citálni Fraknóinak Wlassics miniszteri ténykedése értékelésére megfogalmazott sorait:

„Wlassics Gyula közoktatásügyi kormányzatának dicsősége az, hogy a vidéki múzeumok és könyvtárak által képviselt kulturai érdekeket czéltudatos tervszerűséggel az állami gondos-

...a magyar közművelődés nemzet- és államfenntartó munkájából mindenkinek 'rendes hatáskörén túl is' ki kell vennie részét, de különösen teljes lelkesedéssel, illő elfogulatlansággal és bátor meggyőződéssel kell szolgálnia a közművelődés ügyét annak, kit a sors hosszabb időn át a magyar közművelődési ügyek első hivatalos és felelős munkásává rendelt és a kinek erkölcsi felelőssége is fennáll a nemzet előtt ma is mindazért, a mit a magyar közművelődés hivatalos szolgálatában tett. Csakis így tudtam magamat elhatározni arra, hogy olyan kiváló férfiak örökébe lépjek, mint Széll Kálmán és Berzeviczy Albert."¹²

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának megalakulásakor, 1897-ben a kultuszárca vezetője, Wlassics Gyula hároméves időtartamra Széll Kálmánt nevezte ki elnöknek, megerősítve az Országos Múzeumi és Könyvtári Bizottság (OMKB) határozatát.¹⁰ 1899-ben azonban Széll Kálmán miniszterelnök lett, így elnöki periódusát meg kellett szakítania, és majd csak 1901 áprilisában választott a testület újabb elnököt, Berzeviczy Albert¹¹ személyében. Wlassicsot Fraknoihoz hasonló kapcsolat fűzte mindkét személyiséghez: a legnagyobb elismeréssel és a legnagyobb tisztelettel nyilatkoztak egymásról. Ezt bizonyítja Wlassics Gyulának a MKOSZ elnökeként megtartott, első, a szakmai nyilvánosság előtt elmondott „szűzbeszéde” is.

„...a magyar közművelődés nemzet- és államfenntartó munkájából mindenkinek 'rendes hatáskörén túl is' ki kell vennie részét, de különösen teljes lelkesedéssel, illő elfogulatlansággal és bátor meggyőződéssel kell szolgálnia a közművelődés ügyét annak, kit a sors hosszabb időn át a magyar közművelődési ügyek első hivatalos és felelős munkásává rendelt és a kinek erkölcsi felelőssége is fennáll a nemzet előtt ma is mindazért, a mit a magyar közművelődés hivatalos szolgálatában tett. Csakis így tudtam magamat elhatározni arra, hogy olyan kiváló férfiak örökébe lépjek, mint Széll Kálmán és Berzeviczy Albert.”¹²

Az 1897-ben létrehozott két testület életében az 1901. év nem csupán az Országos Múzeumi és Könyvtári Bizottság (OMKB), továbbá az ahhoz szorosan kapcsolódó MKOT újjáalakulásában,

az új tisztségviselők megválasztásában hozott változást, hanem módosultak feladataik, egymáshoz fűződő kapcsolataik is. Ezért 1901-ben új szervezeti szabályzat készült.¹³ E szabályzat értelmében az új tisztségviselők megbízatása már öt évre szólt. A szabályzat új munkamegosztást hozott az OMKB, a MKOF és a MKOT számára. Ezt az új szakmai hatáskör- és feladatmegosztást az ekkor az OMKB és a MKOT elnökévé választott Berzeviczy Albert elnöki beszédében az alábbiak szerint foglalta össze:

„Erős a hitem, hogy a magyar társadalomban meg van az érdeklődés és a szeretet úgy a tudomány, mint a művészet iránt s meg van a buzgalom arra nézve, hogy a közműveltség terjesztése körül közreműködjék, csak fel kell ébreszteni az érdeklődést ott, a hol szunnyad, a hol pedig már fel van ébresztve, ott szervezni és tovább vezetni kell. Most már az e célra hivatott orgánusok hatáskörei megvannak állapítva s a munka felosztás alapjai le vannak téve, úgy, hogy a hatásköröknek kölcsönös tiszteletben tartása mellett és egymás kölcsönös bizalomteljes támogatása mellett sikerülni fog céljt érni. Felfogásom szerint az akció vezetősége a múzeumtanácsot kell, hogy illesse, a melynek működését elősegíteni, határozatait végrehajtani van hivatva az országos főfelügyelőség, mely a maga hatáskörében is fontos feladatoknak felel meg. Ennek az országos bizottságnak pedig feladata, hogy az eleven összeköttetést képezze a társadalom, a különböző közművelődési egyletek, intézetek és a tanács között, hogy a társadalom mentől szélesebb rétegéből kapjon eszméket, szíjjon fel és ezeket úgy a bizottság, mint a tanács retortáin keresztül szűrve, juttassa megvalósulás végett az intéző közegekhez.”¹⁴

Tehát ebben az értelemben 1901-ben a magyar múzeum- és könyvtárügy irányításában, koordinálásában három legitimált szakmai szervezet kapott szerepet: a MKOT a gyűjtemények fejlődésének, fejlesztésének tartalmi, szakmai kérdéseiben volt illetékes; a MKOF az előző testület mintegy operatív szerveként működött; az OMKB pedig a MKOT társadalmi kapcsolatainak erősítését szolgálta. Ám az OMKB röviddel ezt követően 1902. november 28-án, a Wlassics

vezette Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) jóváhagyásával, új szabályzat készítésével Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségévé (MKOSZ) alakult át.¹⁵ A Szövetséget azok a közművelődési, tudományos és irodalmi egyesületek, intézmények alapították, amelyek múzeumot, könyvtárat vagy bármely más közművelődési célú gyűjteményt tartottak fenn, másrészt pedig a közművelődési célokat szolgáló önálló gyűjtemények. Legfőbb feladatai között megtartotta a Bizottság céljait: a gyűjtemények társadalmi kapcsolatainak fejlesztését, erősítését. A Szövetség végrehajtó testülete a MKOT lett, amelyet erősített, hogy a MKOT és a MKOSZ közös elnököt választott.

Az 1901 és 1903 közötti hónapokra eső és gyakran csak nehezen követhető, rekonstruálható változások, átszervezések, hatáskörök módosulásai, a szakmai szervezetek átalakulásai nyomán 1903 végére tisztult le az irányító testületek hatásköre, feladata, összetétele, és amint majd látni fogjuk, ez a felállás már – kisebb változásokkal ugyan, de – e történelmi korszak végéig, vagyis csaknem két évtizeden át működött. A kultuszminisztérium által segített és legalizált testületi felállítás tehát még Wlassics Gyula kultuszminiszteri irányításának éveit végén megvalósult, ám – az OMKB MKOSZ-szá történő átalakulását követően – a megmaradó három testület közül két szervezet – a MKOT és a MKOSZ – vezetését, elnöki feladatait létrejöttüket követően, a ciklus végéig már Wlassics Gyula látta el.¹⁶

„A múzeumok és könyvtárak országos szövetsége f. évi [1903. S. A. M.] december hó 6-ikán tartotta meg évi közgyűlését a M. Nemz. Múzeum dísztermében Thaly Kálmán másodelnök elnöklése alatt és összesen hetvennyolcz fővárosi és vidéki küldött részvételével. A közgyűlés egyik főtárgya a tisztikar megválasztása s első sorban az időközben vallás- és közoktatásügyi miniszterré lett elnök Berzeviczy Albert lemondásával megüresedett elnöki állás betöltése volt. A megajtott szavazás eredményeként megválasztottak elnökké Wlassics Gyula, alelnökké Thaly Kálmán és gróf Teleki Sándor, titkárokká Porzsolt

Kálmán, György Aladár és Sándor József. Megválasztottak továbbá a múzeumok és könyvtárak Országos Tanácsának tagjai.”¹⁷

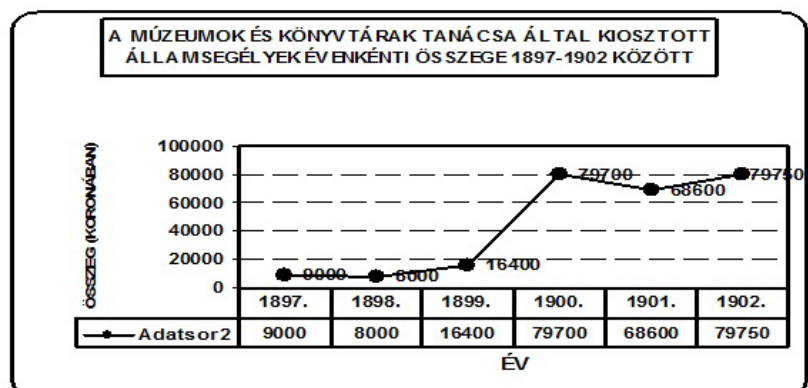
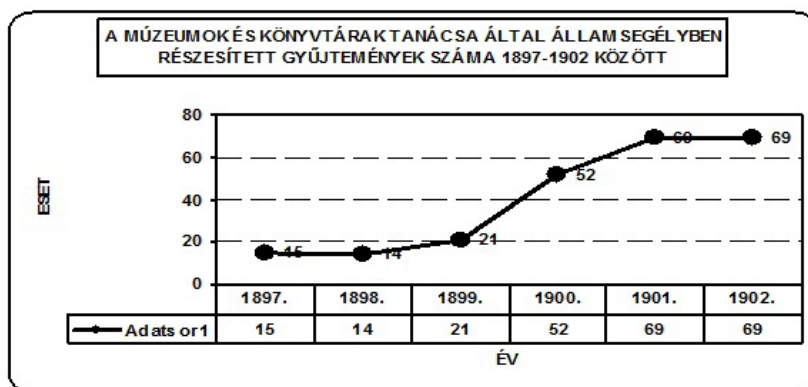
A MKOT iratanyagának megsemmisülése miatt Wlassics első elnöki éveinek tevékenységéről csak korlátozottan állnak rendelkezésünkre források. A MOL-ban* megmaradt néhány irat azt mutatja, hogy Wlassics igen energikusan és határozottan látott hozzá új feladatainak megvalósításához. A Tanács szakmai tevékenységéről itt nem maradt meg az iratanyag, ezért azt a Tanács publikált, éves jelentése alapján rekonstruáljuk majd. Megmaradt azonban egy, a Wlassics mentalitását, jogászai végzettségét igen markánsan bemutató ügy töredékes iratanyaga. Az ügy a Porzsolt Kálmán ellen indított vizsgálat nyomán keletkezett, ám annak háttéréről nincsenek pontosabb ismereteink. A dolog pikantériáját az adja, hogy Porzsolt Kálmán a magyar közgyűjteményügy emblematikus, elkötelezett figurája volt. Széll Kálmán társaságában létrehozta a Dunántúli Közművelődési Egyesületet (DKE), melynek éveken át főtitkára, az Országos Múzeum- és Könyvtárbizottságnak (OMKB) pedig előadó titkára volt, és a szervezet operatív tevékenységében meghatározó szerepet játszott. 1894 és 1897 között ő szerkesztette a *Fővárosi Lapokat*, abból politikai napilapot formált. Ahogyan a DKE, illetve az OMKB munkája során tette, a *Fővárosi Múzeumi és Könyvtári Egylet* létrehozásában is jelentős szerepet játszott. Maga is újságíró, sőt szerkesztő lévén, munkájára jellemző volt, hogy a sajtó hírvérési lehetőségét és tömegbefolyását eredményesen hasznosította; ez történt a fővárosi egylet anyagi alapjának megteremtése során is. Porzsolt 1896-ban és 1897-ben az általa szerkesztett politikai napilap, a *Fővárosi Lapok* segítségével és annak égisze alatt magángyűjtést rendezett a Fővárosi Múzeumi és Könyvtári Egylet létrehozása érdekében. Porzsoltnak az OMKB-hoz is kötődő funkciója alapján Wlassics úgy látta, hogy az így összegyűlt pénz az OMKB utódszervezetét, a MKOT-ot illeti. Porzsolt nem értett egyet Wlassics követelésével, mondván, hogy az ak-

* Most magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

ció a Fővárosi Lapok keretén belül folyt, így Wlassics *György Aladár* és *Schönherr Gyula* bevonásával vizsgálóbizottságot hozott létre. A bizottság 1904. októbere-novembere során több alkalommal is meghallgatta Porzsolt Kálmánt, ám annak magyarázata nem győzte meg Wlassicsot. Így 1904. november 18-án Porzsolt lemondott a MKOT tagságáról, valamint titkári állásáról. Az ügy további fejleményéről nem maradtak fenn iratok, így ma még számunkra nem ismert sem annak végső kimenetele, sem pedig megalapozottsága.¹⁸ Ugyanakkor az is igaz, hogy Porzsolt életének e szakaszában rendre komoly anyagi problémák bukkantak fel.

Témánk szempontból lényegesen érdekesebb a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa éves jelentéseinek vizsgálata. Az 1901-1902-es tárgyévől kezdődően és az 1913-as tárgyévvel¹⁹ befejeződött éves beszámolókat²⁰ részletesen bemutatják a Tanács tevékenységét, és egyben pontos tükröi is az adott év könyvtár-

ügyének, könyvtári eseményeinek. Minden év legfontosabb szakmai intézkedéseit, munkáját, tevékenységét, a Tanács tisztikarának összetételét, a testületi ülések napirendjeit, döntéseit, a Tanács által az adott évben létrehozott, illetve működtetett könyvtárak listáját és egyéb nemzetközi, országos, valamint helyi ügyeket is tükröző szöveges éves jelentések mellett részletes számadatokat is közöltek. Azok tartalmazták a múzeumok és könyvtárak gyűjteményére, fenntartására fordított államsegélyek összegét, a segélyben részesített gyűjtemények számát és általában azokat az adatokat is, amelyek megmutatták a tudományos gyűjteményekre, illetve a nem tudományos gyűjteményekre fordított összegeket. Az első éves jelentésben²¹ egészen a Tanács megalakulásának évéig (1897) öt évre visszamenőleg közölték az adatokat. Az alábbi grafikonokról nem csupán az abszolút számok, hanem az évről évre történő dinamikus növekedés is jól leolvasható.

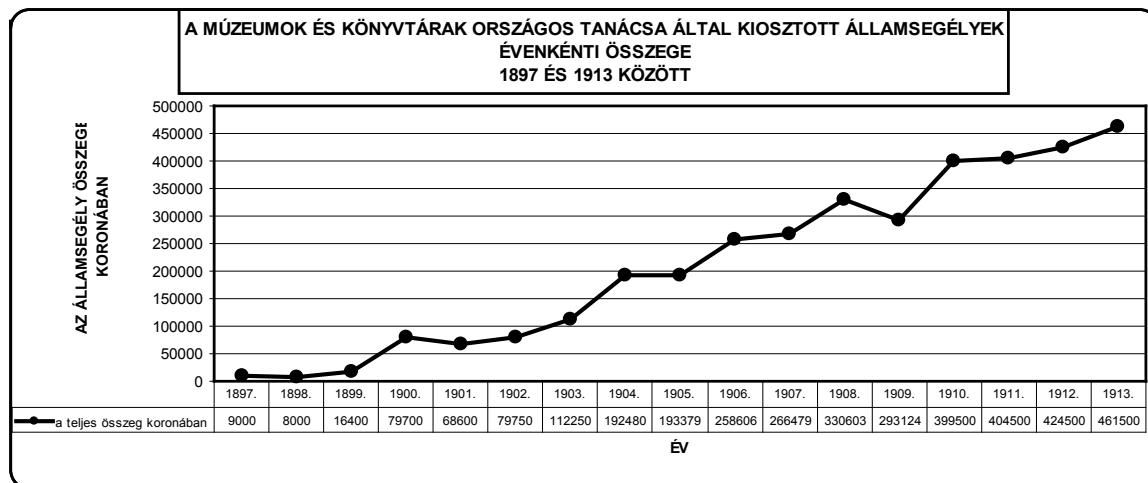
A XIX. század utolsó, valamint a huszadik század első éveit magában foglaló fél évtizedben – lényegében Wlassics kultuszminisztériumának utolsó öt éve alatt – az összesen 240 múzeumi és könyvtári gyűjteményt, 261 450 korona, vagyis átlagosan mintegy ezer, éves szinten pedig több mint kétszáz korona államsegélyben részesítettek.²² A kezdő év és a záró év adatai egymással alig összehasonlíthatók, olyan nagymértékű a növekedés. A kedvezményezett intézmények számát több mint négyszeresére emelték, az állami támogatás nagysága pedig csaknem a kilencszeresére növekedett. Ugyanakkor az is jól látható, hogy az államsegélyben részesített kollektciók számában a jelentős ugrás három év alatt, 1899–1901 között zajlott; több mint háromszoros volt a növekedés. Hasonló tapasztalható az éves államsegélyek emelkedésében is, ám itt az ugrásszerű növekedés az 1899–1900-as évadra esett; az előző ciklushoz viszonyítva az emelkedés több mint négyszeres lett. A jelentések részletesen kitértek arra is, hogy a Tanács rendelkezésére bocsátott államsegélyeket mire használták fel. Ezek között szerepelt régészeti kutatások támogatása, képzőművészeti alkotások, kollektciók, könyvgyűjtemények megvásárlása, gyűjtemények rendezésének költségei, népkönyvtárak telepítése.

Érdekes közelebbről megvizsgálni, hogy az ilyen nagymértékű növekedésnek milyen szakmai eredményei lettek, továbbá azt is, hogy a testület vajon mivel érdemelte ki ezt a kiemelkedő növekedést. Az ország gazdasági dinamizmusa mellett nyilvánvalóan fontos volt, hogy a társadalom, továbbá a magyar múzeumok és könyvtárak fejlődése úgymond megkövetelte az állami gondoskodást, továbbá a testületben dolgozó személyiségek presztízse, kapcsolati rendszere is sokat nyomhatott a latban. Ám ezek mellett azt is látnunk kell, hogy a gyűjtemények teljesítőképességének növekedése, továbbá az állam által legitimált MKOT hatékony munkája és eredményeik nyomán évről évre egyre inkább indokoltan várhatták el az emelést. Itt nincs helyünk az intézkedések teljes sorának bemutatására, ezért csak néhányat emelünk ki azok közül.

A kordivattá vált olvasásnak egyrészt örülni lehetett, másrészt azonban és főként az olvasmányok silány minősége miatt aggályokat is keltett a szakemberekben és a művelődéspolitikával foglalkozókban. Ezért nagyon fontosá vált, hogy az akkor már külföldön, különösen a német könyvtári kultúrában meghonosodott könyvművelődési rendszert hazánkban is bevezessék. A minősítés lényege, hogy a szakemberek által mind tartalmilag, mind pedig stílusát tekintve megfelelőnek tartott kiadványokat beemeljék az ajánlott művek körébe, ezáltal biztosítva, hogy az állami támogatások ne a silány irodalom népszerűsítését szolgálják, mindemellett a válogatást mindig meghatározták az adott korszak nevelési eszményei, célkitűzései is. Az első ilyen tartalmú népkönyvtári jegyzék összeállítása a MKOT-hoz fűződik. Ugyancsak a Tanács állította össze és a VKM jelentette meg az első, a népkönyvtárak szervezésére vonatkozó utasítást is; az ajánló jegyzék ennek mellékleteként jelent meg. Az utasítás és a lista összeállításának irányítását György Aladár végezte, és a népkönyvtári szakbizottság a bírálatok elkészítésére külső szakértőket kért fel. 1902-ben terjesztették fel javaslatukat a VKM-hez, amelyet a tárca rendeleti úton vezetett be. Az összesített címjegyzéket azután tovább bontotta a Tanács: nyolc külön jegyzéket készítettek belőle. Két jegyzék készült az 1000–2000 koronás, egy-egy pedig az 500–400–300 koronás népkönyvtárak számára. A többi három jegyzéket a vándorkönyvtárak gyűjteményének összeállítására használták fel oly módon, hogy azok kiegészítették egymást, és egy-egy jegyzék mintegy 400 korona értékben ajánlott műveket.²³

A következő évről készített szöveges és számszerű beszámoló már arról írt, hogy a társadalom részéről élénkülő érdeklődést érzekelnek a múzeumok és a könyvtárak iránt. A jelentés kitért arra is, hogy ekkor a tanács közvetlen felügyelete alatt összesen 127 népkönyvtár állt, és a tárgyév során összesen újabb 14 népkönyvtár munkáját indították el könyvadománnyal és a hozzá tartozó szekrényekkel. A testület mindvégig gondosan ügyelt arra, hogy megfelelő sta-

tisztikai adatai legyenek a működő könyvtárakról. Ebben az évkönyvben a Tanács által összegyűjtött részletes, a népkönyvtárakra első ízben vonatkozó statisztikai adatsorokat tettek közzé.²⁴

Az MKOT számára juttatott államsegély összege 1913-ig igen dinamikusan emelkedett, és a ciklus végére, vagyis alig több mint tizenöt év alatt meghaladta az 1897. évi támogatás ötvenszeresét. A grafikon azt mutatja, hogy folyamatos és viszonylag egyenletes a növekedés, amelyben voltak ugyan kisebb nagyobb megugrások és egyszer, 1905-ben stagnálás, továbbá egyetlen alkalommal, 1909-ben kisebb mértékű csökkenés, ám összességében az államsegély évről évre egyenletesen emelkedett. Amennyiben megvizsgáljuk a segélyezés évenkénti növekedésének arányát, úgy azt látjuk, hogy legkisebb arányú a növekedés az 1906-os évről az 1907-es évre (kb. 3%), ám a többi évben 10 és 40% között mozog annak mértéke. Sőt, az emelkedés dinamizmusa 1903-tól, Wlassics elnökké választásától erősebb, a grafikon meredekebben emelkedik, mint a korábbi években, vagyis minisztersége idején.

A dinamikus gyarapodás és a fejlődés évei

A MKOT részére juttatott állami támogatásokat érdemes abból a szempontból is megvizsgálni,

miként történt felhasználásuk. Erre vonatkozóan az éves beszámolók részben azonos, részben pedig egymástól eltérő tartalmú adatokat közölnek, ami tükrözi a magyar múzeum- és könyvtárügy irányításában vezető szerepet játszó szakmai testületek munkájának, hatáskörének változásait, továbbá az irányító testület tevékenység- és hatáskörének bővülését is. 1903–1904-ben például a nem tudományos gyűjtemények munkáját mintegy 92 ezer korona értékben támogatták. 21 népkönyvtár létrehozására 28 ezer koronát fordítottak, és mintegy 4500 koronát tett ki a könyvtárak elhelyezésére alkalmas szekrények és egyéb berendezések megvásárlása. Ugyanabban az évben 40 vándorkönyvtárat hoztak létre, összesen 20 ezer korona ráfordítással. A közművelődési egyesületek által fenntartott könyvtárak állományának gyarapítására 18 helyen került sor, a ráfordított összeg pedig 28 ezer koronát tett ki. 7000 korona értékben vásároltak szépirodalmat, gyermekirodalmat és egyéb ismeretterjesztő irodalmat, amelyekkel a *Darányi Ignác* kezdeményezésére már évek óta tartó akció keretében a Földművelési Minisztérium (FM) által létrehozott, gazdasági műveket tartalmazó könyvtárak állományát egészítették ki 70 esetben. Külön megemlítendőnek tartjuk, hogy ettől az évtől kezdve a könyvtárak kezelő-

inek pénzbeli jutalmazására is sort kerítettek²⁵: 8 főnek összesen 1000 koronát osztottak szét. A tudományos gyűjtemények támogatására több mint háromszor nagyobb összeget fordítottak: 100 ezer koronát. Ebből 48 ezer korona az évi rendes segélyt jelentette, gyűjtemények vásárlására 25 ezer koronát költöttek, az egyéb beszerzésekre valamivel több mint 20 ezer koronát és a gyűjtemények rendezési munkálataira 6,5 ezer koronát. Az évre vonatkozó pénzügyi kiegészítés még, hogy a fentiekén kívül mintegy 68 ezer koronát juttatott el a tanács rendkívüli építkezés és beruházási segély címen.

Az 1903–1904. évad témánk szempontjából is jelentős változásokat hozott a Tanács munkájában. A testület korábbi elnökét, Berzeviczy Albertet 1903. november 3-án a kultuszárca vezetésével bízták meg, és helyette 1903. december 3-tól Wlassics Gyula lett a szakmai testület elnöke. A vezetői változás egyben a Tanács személyi összetételében is módosulást eredményezett.²⁶ Ugyancsak újjáalakult a két szaktanács is.²⁷ Amennyiben megvizsgáljuk, hogy a Tanács milyen szakmai kérdésekkel foglalkozott, és milyen döntéseket hozott, láthatjuk, hogy sokféle könyvtári problémával kellett foglalkoznia pl. a népkönyvtári statisztikák összegyűjtésével, elemzésével. Ebben az évben indult útjára a kisebb települések ellátásában segítő vándorkönyvtári szolgáltatás; a Magyar Minerva 3. kötetéhez adatokat szolgáltatott a népkönyvtárakról és még számos egyéb fontos szakmai kérdéssel foglalkoztak. Mindezek mellett nagy intenzitással haladt a különböző rétegek körébe eljuttatott népkönyvtárak ügye: hat darab kétezer koronás és tizenhat darab ezer koronás gyűjteményt adományoztak a kollekcio elhelyezésére alkalmas szekrényekkel együtt. A Földművelési Minisztériummal való együttműködés keretében ettől az évtől indult a Tanácsnak az az akciója, amelyben a vidéki településekre az FM által eljuttatott gazdakönyvtárakat szépirodalmi és gyermekirodalmi gyűjteményekkel egészítették ki. Ugyancsak ennek az évnek lett az eredménye, hogy a virágkorukat élő ifjúsági egyesületekkel is felvették a kapcsolatot annak érdekében,

hogy azok népkönyvtárakat fogadjanak be és működtessenek. Szintén a népkönyvtári lehetőségek bővítését szolgálta az a kezdeményezés is, amelyet a Tanács 1903 végén az Ipari és Kereskedelmi Minisztériumnak indítványozott: az FM-mel már megvalósult együttműködés mintájára szerettek volna iparos szakgyűjteményeket a tárcával közösen létrehozni. Az éves jelentésből az is látható, hogy a testület valóban komoly szakmai grémiumként működött, munkáját a szakmai mindennapok határozták meg. Például *Récsey Viktor* pannonhalmi főkönyvtáros kezdeményezésére felmerült a nagyobb könyvtárak közti duplumcsere lehetősége. Az évkönyv felelevenítette a MKOSZ éves közgyűlésének eseményeit, közöttük *Gyalui Farkasnak A magyar könyvtárügy jövőjéről* címmel tartott és a magyar könyvtárügy további fejlődésére erősen ható előadását is. A Gyalui-féle előadás szakmai szempontból azért is különösen fontos volt, mert Wlassics utasítására és a minisztérium támogatásával az előadó a korábbi évek során személyesen tanulmányozta a legfontosabb európai országok – Anglia, Franciaország, Olaszország, Németország, Dánia, Svédország, Norvégia, Svájc, Hollandia, Belgium, Ausztria – állami könyvtárügyét. Ez a tanulmányút és az annak nyomán készített beszámolók, valamint a szövetségi közgyűlésen elmondott beszéd jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az úgynevezett hivatalos állami könyvtárügy képviselői egyre inkább a public library típusú modellt jelöljék ki a magyar könyvtárügy számára követendő példaként, de igen sokat foglalkoztak az olvasmányok minőségét meghatározó könyvkiadás és irodalmi élet kérdéseivel is. Ebben az évben például *Havass Rezső* királyi tanácsos indítványozta a testületi tiltakozást a pornografikus kiadványok térnyerése ellen is. A jelentésekből tehát az látható, hogy az önálló szakmások, intézményesülés felé tartó magyar könyvtárügy legváltozatosabb elemei jelennek meg az egyre terjedelmesebb beszámolókból.²⁸

A MKOT az 1904–1905. évad²⁹ során korábbi tevékenységi körét jelentősen átalakította és bővítette. A legfontosabb változást az jelentette,

hogy egyértelműen meghatározták a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának, továbbá a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének feladat- és hatásköreit.³⁰ A szövetség fő feladata a múzeumokkal és a könyvtárakkal kapcsolatos állami ügyek segítése, továbbá a gyűjtemények és a társadalom kapcsolatának erősítése lett, a Tanács pedig a népkönyvtári ellátás fejlesztésére vonatkozó korábbi akcióit folytatta. Ezek közül feltétlenül kiemelendő, hogy a MKOT gondozásában, György Aladár és *Tóth Rezső*³¹ szerkesztésében újabb hivatalos könyvjegyzék jelent meg. A lista 1200 művet tartalmazott mintegy 7000 korona értékben. A VKM részéről már a korábbiakban is megfogalmazott elvárás volt, hogy az oktatási tanfelügyelők foglalkozzanak a népkönyvtárak ellenőrzésével: ebben az évben már a kultusz-tárca rendeletként jelent meg, és abban már nem mint elvárható feladatról, hanem a tanfelügyelők számára előírt kötelezettségről beszélt. A könyvtári szolgáltatás – ami ez esetben még szinte kizárólag a könyvkölcsönzést jelentette – minél szélesebb körbe történő eljuttatása érdekében a régi módszerek mellett újabb csatornákat is megnyitott a testület. Ebben az évben 18 új népkönyvtárat és 20 vándorkönyvtárat telepített a tanács, hatvankét esetben adott gazdasági könyvtári gyűjteményi kiegészítést. Mindezek mellett továbbra is keményen dolgoztak a könyvtári ellátás társadalmisítása érdekében, így ebben az évben is bővült a könyvtári szolgáltatásban partnerként közreműködő szervezetek, intézmények köre. Például az 1904-ben alakult *Julián Egyesület* képviselőjében *Klebsberg Kuno*³² fordult segítségért a grémiumhoz: a szórványban élő, valamint a szlavóniai és a Bosznia-Hercegovinában élő magyarság kulturális és nyelvi identitásának megtartása érdekében mintegy 25 darab 100–150 kötetes népkönyvtár elhelyezésére kérte a testületet, ám kérését a Tanács csak részletekben tudta teljesíteni. Ennek az évadnak fontos szakmai eredménye volt, hogy megjelent a Magyar Minerva 3. kötete, amely a Tanács adatszolgáltatása alapján a

népkönyvtárak paramétereit is tartalmazta. Azt, hogy milyen nagy körültekintéssel és a magyar társadalom minden rezdülését jól érzékelve végezték munkájukat, mi sem bizonyítja jobban, mint a következő két példa. A Tanács az olvasás, a könyvtárak létrehozása révén gondoskodni kívánt az Amerikába kivándorlók³³ nemzeti identitásának megtartásáról is. Ezért a fiumei kivándorlási házban, valamint az Amerikába tartó hajókon is könyvgyűjteményeket hoztak létre, továbbá az amerikai magyar egyházközösségek bevonásával gondoskodtak a már tengeren túl élő magyarság könyvellátásáról is. A másik igen jelentős akció, amelynek napjainkig tartó hatása lett, a katonai könyvtárak létesítésének ügye volt. A Tanács vezetősége a Honvédelmi Minisztériumhoz fordult azzal a kéréssel, hogy a tárca saját erőből, illetve a MKOT támogatásával hozzon létre katonai könyvtárakat. Ám ez esetben nem a tisztikar könyvellátását, hanem a legénység olvasmányhoz juttatását szerették volna elérni. Ennek a kezdeményezésnek később jelentős eredményei lettek.

Az 1904–1905-ös évről szóló rész nem lehetne teljes, ha nem szólnánk arról a fontos kezdeményezésről, ami a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének nevéhez fűződik: a szövetség rendszeres közgyűléseiről,³⁴ továbbá a közgyűléseken elmondott elnöki beszédekről, amelyek segítségével felidézhető Wlassics könyvtárpolitikai felfogása, valamint az abban bekövetkezett változások is.

Wlassics elnöksége alatt az első ilyen rendezvény megtartására 1904. október 29-én került sor Temesváron. Ez a közgyűlés nem csupán azért érdekes, mert a sorozat nyitánya volt, hanem azért is, mert Wlassics a MKOSZ (és egyben a MKOT) közel egyéves elnökeként először lépett a jelentős szakmai fórum elé. Érdemesnek tartjuk itt felidézni Wlassics beszédének főbb gondolatait, hiszen jól mutatják kultúrpolitikai felfogását. A századforduló nagy, az egész világot megmozgató gazdasági, hatalmi átrendeződése, a gyakran egymásnak ellentmondó eszmei áramlatai, mozgalmi, az értékrend változásai nyomán megfogalmazott kérdések a művelődés-

litikától is kielégítő válaszokat vártak. Wlassics felfogásából három elem különösen kiemelendő. Ezek közül talán a legfontosabb, hogy Wlassics az általános kulturális, műveltségi színvonal emelésében látta az ország lakossága gazdasági, társadalmi, morális fejlődésének kulcsát. A másik, hogy a műveltségi színvonal emelése olyan terület, amelyből a társadalom minden tagjának ki kell vennie a részét. A harmadik elem pedig az, hogy politikai, jogi eszközökkel vagy a történeti jogokra hivatkozva nem tartotta lehetségesnek a nemzetiségi kultúrák erős hatása alatt lévő³⁵ magyar kulturális dominanciát megtartani; ennek egyedüli eszközéül a kulturális szint folyamatos emelését tudta elfogadni. Éppen ezért nehezményezte beszédében:

*„Sohasem haboztam, előbbeni felelősségteljes állásomban sem, nyíltan, az egész ország színe előtt hirdetni, hogy megdöbbenve láttam az úgynevezett beiskoláztatás területén az arányszámban a magyar népfajt a harmadik helyen, és a rendelkezésemre álló minden eszközzel, főleg iskoláink szervezésével arra törekedtem, hogy fajnép kultúráját fokozzam, mert ha az államnak magyar a jellege, akkor a politikailag vezető népfaj művelődésének mélyítése és kiszélesítése elsőrendű nemzeti és kultúrpolitikai követelmény.”*³⁶

Wlassics beszédében igyekezett a mikéntre is választ adni. Ebből talán a legfontosabb, hogy sem a jogszabályok, sem pedig egyéb előírások nem elegendők a műveltségi színvonal emeléséhez: „...a hol erre nem elegendő a társadalmi erő, ott az államnak és első szerveinek: a törvényhozásnak és a kormánynak kell megadni a feltételeket, megteremteni az intézményes biztosítókat”.³⁷

Wlassics művelődéspolitikájának másik fontos sarokköve volt, hogy a társadalmi tevékenységeken túl a művelődési színvonal emelésében az államnak meghatározó szerepet kell vállalnia: „...a hol erre nem elegendő a társadalmi erő, ott az államnak és első szerveinek: a törvényhozásnak és a kormánynak kell megadni a feltételeket, megteremteni az intézményes biztosítókat”.³⁸ Ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy sem a kultúra gondozásában, fejlesztésében, módszereiben, sem a kulturális tartalomban nem

lehet cél a kizárólagosság elve. A kultúrát a szellemi szabadság legfőbb területének tartotta, ami, ha elég erővel bír, úgy semmiféle kényszerítő eszköz nem uralhatja. Az állam szerepét abban látta, hogy teremtse meg a művelődés lehetőségeit, intézményeit, de semmiképpen sem törekedhet az állami művelődéspolitika monopóliumára. A harmadik fontos megvalósítási elem a kultúra, valamint a kulturális intézményrendszer decentralizációja. „...*eleven életté, meghamisíthatatlan valósággá kell lennie a magyar kultúra decentralizációjának*”.³⁹

Wlassics beszéde végén kitért arra is, hogy ebben az egész társadalmat átható és átfogó művelődési mozgalomban milyen szerepet szán a múzeumoknak és a könyvtáraknak:

*„A mi szerény szövetségünk is csüggedetlen munkára buzdít. Múzeumok és könyvtárak jegyében hirdeti a magyar művelődés államfenntartó erejét. Megőrzi és gyűjti az ezeréves múlt emlékeit és aranyzállal köti ezeket össze a jelen küzdelmeivel és a jövő nagy reményeivel. Összegyűjti a néprajzi emlékeket és megtermékenyíti a magyar iparművészetet. Felkeresi könyvesszekerényeivel az ország legelterjedtebb [sic!] zugait. Életszükséggé avatja a jó könyvek olvasását. Tanácsokkal szolgál könyveiben a földművelőnek, iparosnak, kereskedőnek. Lelkét gyönyörködteti a magyar költészet és irodalom remekeivel. Felemeli a napi munka fáradtját. Nemzeti öntudatot ébreszt, nemzeti nagy célokat hevít és tevékeny, munkás hazaszeretetet teremt. Vándorútra küldi vándorkönyvtáraival a magyar irodalom termékeit. Mindezekkel tökéletesíti a magyar nép lelkét, erkölcsi tulajdonságait, értelmi erejét és szíve nemességét, [...] hirdetni akarja: semper superior, nunquam inferior”*⁴⁰

Szakmai előadásként a közgyűlésen Erdélyi Pálnak⁴¹ a *Modern könyvtár építésének alapjai*⁴² címmel megírt dolgozata szerepelt, ám azt a szerző akadályoztatása miatt Gyalui Farkas olvasta fel.⁴³

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának ötödik éves jelentése az átállás miatt már a naptári évről készült és annak szerkesztője Mihalik József,⁴⁴ a Tanács titkára lett.⁴⁵ A be-

számoló azt tükrözi, hogy a tömegek könyvtári ellátásában ez az év minőségi fordulatot hozott. Az állami támogatás jelentős növekedése lehetővé tette a nagyobb ütemű könyvtárlétesítési és -fejlesztési akciókat. Az előző évben felmerült Julián-könyvtárak, a kivándorlók könyvtári ellátásában és mindenekelőtt a honvédségi könyvtárak ügyében lényeges haladás történt. A Julián Egyesület által gondozott szlavóniai magyarság tíz 500 koronás kollekciót kapott, továbbá az FM gazdasági könyvtárainak kiegészítéséhez (szépirodalom, gyermek- és ifjúsági irodalom) öt esetben járult hozzá a testület. A kivándorlók, illetve a már Amerikában élő magyarság számára többféle könyvtári ellátást biztosított a szervezet. Egy 1000 koronás gyűjteményt juttattak el a New York-i magyar menedékházba, és szintén hasonló gyűjteményt adományoztak a fiumei kivándorló ház számára. Ennél kisebb, 500 koronás kollekciót küldtek négy esetben a Cunard Line cég Fiume és New York között közlekedő kivándorlási gőzösein már működő könyvgyűjtemények frissítésére.⁴⁶ Ebben az évben megélénkült a kapcsolat az Amerikában már működő egyházközségekkel is. Két darab 500 koronás kollekciót küldtek számukra: az egyiket a New York-i, a másikat pedig a Perth Amboy-i evangélikus, református egyházközségnek. A könyvgyűjteményeket a magyar kivándorlókat is szállító Cunard Line hajói költségmentesen szállították Amerikába. A már ott élők könyvtári igényeinek kielégítése érdekében a New York Public Library fordult Magyarországhoz. A kultuszárca által a Tanács részére átküldött kérés nyomán a testület ígéretet tett arra, hogy a New York Public Library magyar részlege számára a következő évben 2000 koronás gyűjteményt küld majd, ami 1907-ben meg is valósult. A legnagyobb előrelépést azonban kétségtelenül a katonai könyvtárak fejlesztése ügyében érte el a tanács. Az előző évben, 1906-ban a Honvédelmi Minisztérium felé indított kezdeményezésük ott teljes támogatásra talált. A Tanács e körben három irányban indította el mozgalmát: egyrészt a MKOT kollekcióiból küldött könyveket, ám ez csak igen szerény növekedést adott volna;

másrészt a tanács által támogatott közművelődési egyesületeket ösztönözte katonai könyvtárak létrehozására; harmadrészt pedig magát a Honvédelmi Minisztériumot kérték fel katonai könyvtárak alapítására, működtetésére. Mindhárom módszer jól bevált, ezért a katonai könyvtárak számában igen jelentős növekedés történt. 1906 során a tanács három gyűjteményt helyezett ki a katonák ellátására: Besztercebányán a 16., Marosvásárhelyen a 22. és Munkácson a 11. honvédgyalozezred kapott a kollekciókból. Mennyiségi szempontból jóval eredményesebb volt a második módszer. Ebben az évben számos közművelődési egyesület hozott létre katonai könyvtárakat. A Budapesti Könyvtáregyesület összesen három ilyen kollekciót állított fel: egyet a császári és királyi 23. gyalozezredénél a Nyúl-kaszárnyában, egyet a császári és királyi utász zászlóaljnál a Radetzky-laktanyában, egyet pedig a kórházi ellátásra szoruló katonák számára, a 17. számú katonai kórházban. A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület is három helyen hozott létre katonai könyvtárat: egyet a nyitrai 17. számú honvédgyalozezred parancsnokságán, valamint annak lévai zászlóaljánál, a harmadikat pedig – csatlakozva a tanács adományához – a besztercebányai 16. számú honvédgyalozezrednél. Az Erdély-részi Magyar Közművelődési Egyesület pedig a tanácstól kapott teljes államsegélyt katonai könyvtárak létrehozására használta fel ebben az évben. Összesen nyolc 500 koronás vándorkönyvtári kollekciót juttattak el a hozzájuk tartozó szekrényekkel együtt azokra a helyekre, amelyeket a VI. kerületi honvédparancsnokság jelölt ki (Csíkszereda, Déva, Dés, Erzsébetváros, Fogaras, Kézdivásárhely, Nagyenyed, Szamosújvár), ám az igen dicséretes fejlesztések együttesen sem jelentettek annyit, mint a Honvédelmi Minisztérium legénységi könyvtáralapításai. A Tanács előző évi kezdeményezése nyomán nagy iramú fejlesztést indított e téren a tárca: összesen 87 legénységi könyvtár létrehozásáról döntött. A 87 könyvtár közül 77-et Magyarországon, 10-et pedig Horvátországban létesítettek. A minisztérium által létrehozott könyvtárak anyagának összeállításához a Ta-

nács által közreadott népkönyvtári jegyzékeket használták fel. Ugyancsak egyik partnerük, az Athenaeum Rt. kapta meg a könyvek beszállítási jogát is.

1906-ban tovább erősítette a Tanács a királyi tanfelügyelőkkel már meglévő kapcsolatait. E hálózat útján ebben az évben felmérést készítettek azokról a településekről, ahol szükség lenne népkönyvtár telepítésére. Tovább szélesedtek a Tanács egyéb társadalmi kapcsolatai is: a négy nagy magyar közművelődési egyesület – Dél-magyarországi, Dunántúli Közművelődési Egyesület, Erdély-részi, valamint a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület – képviselői tagok lettek a MKOT-ban. Szakmai szempontból igen fontos előrelépés volt, hogy a már kezdetek óta folyamatosan napirenden lévő szakfolyóirat indulásáról végre döntés született. Végül a velük évek óta együttműködő Franklin Társulattal közös akcióról is határoztak. Ennek értelmében a Franklin egyedi támogatást nyújtott a Tanács által gondozott könyvtárak számára. Az akció a Franklin Társulat *Legjobb olvasmányok* címmel megindított sorozatának első tizenkét füzetére terjedt ki.⁴⁷ A kiadó minden füzetből 1200–1200 példányt adott át térítés nélkül a tanács számára. A könyvtárak ezeket a műveket egységesen kétféle árban eladhatták, és az így befolyt pénzt más könyvek vásárlására használhatták fel. Az éves jelentésnek különleges forrásértéket ad, hogy ettől az évtől kezdve folyamatosan közölték a Tanács tisztviselőinek névsorát, az abban bekövetkezett változásokat, valamint a megyei osztásban, településekre lebontva közzétették a Tanács hatáskörében és gondozásában működő közgyűjtemények jegyzékét: ekkor már 70 tudományos és 412 közművelődési célú gyűjtemény tartozott a tanács hatáskörébe.

A szövetség közgyűlését május 24-én, Budapesten, a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében, rendezték meg. A fórum hivatalos napirendje a következők szerint alakult: Wlassics elnöki megnyitó beszédje, a MKOT és a MKOF évi jelentésének és zárszámadásának megtárgyalása, új tanácsstagok választása, új szövetségi tagok felvétele. Két tudományos előadás megtartására

került sor: az elsőt *Teleki Sándor* tartotta *Múzeumok és a népművelés*, a másodikat pedig *Posta Béla* *A nagy magyar alföld régészeti felkutatásának feladatai* címmel. A szakmai szervezetek működéséhez fontos adalék, hogy a beszámolókat minden esetben előzetesen szétküldték a tagok számára.⁴⁸

Wlassicsnak ez a beszéde – művelődéspolitikai nézeteinek közvetítése mellett – közelebről foglalkozott a múzeumok és a könyvtárak kérdéseivel. A temesvári beszéd inkább a művelődéspolitikust mutatta, a budapesti azonban már inkább a közgyűjtemény-politikát is jól értő személyiséget. Az elnök beszédének talán legfontosabb mondanivalóját abban határozhatjuk meg, hogy a kultúra, a műveltségi szint általános emelése kézzel fogható hasznot hoz annak az országnak, ahol az erre irányuló törekvéseket megfelelően gondozzák:

*„A népművelési eszközök sorozatában a felnőttek művelésének folytonossága a leghatalmasabb tényező. Az ingyenes népoktatást, az ifjúsági könyvtár közművelődési értékét a népkönyvtárakkal és a különféle tanfolyamokkal tudjuk csak igazán fokozni. A leghatalmasabb nemzetek Amerika, Anglia, Franciaország, a német birodalom államainak ezen irányú munkájából érdekes adatokat ismerünk, melyek igazolják, mily fontosságot tulajdonítanak a felnőtt társadalom művelési eszközeinek. Milliókra megy azok száma, kik a felnőttek számára rendezett tanfolyamokon vesznek részt, és százezrekre megy a tanfolyamok száma évenként.”*⁴⁹

Kiemelte azt is, hogy – tekintettel a választójog szélesítésének szándékára – politikai érdekek is fűződnek a műveltségi szint emeléséhez: *„Ha azt a jogot, hogy hazája sorsára a nép széles rétege is döntő befolyást gyakoroljon, a magyar alkotmányba illesztjük: akkor rögtön a legszélesebb mérvben be kell írni a törvénykönyvbe azt a kötelességet is, hogy az állam, a társadalom adjon meg minden célravezető eszközt a népműveltség általánossá tételére. Minél műveltebb a nép, annál okosabban él a joggal, a hatalommal, mely kezében van.”*⁵⁰ Ezeknek a fontos, alkotmányos változásoknak, valamint a mindennapi

életben felmerülő kérdéseknek a kezelésében a közgyűjteményeknek, különösen pedig a könyvtáraknak igen fontos szerepet tulajdonított:

„Érezniünk kell, uraim, hogy a népkönyvtár ügye, mely gondozásunkra van bízva, fontosságban az idők fejlődésével mindig csak nagyobb súlyra emelkedik. Az értelmi és erkölcsi jellem jórészt a szellemi táplálékból alakul ki. Ezért nem az a főkérdés, hányan olvassák népkönyvtárainkat, de a népműveltség összértékére az a döntő, hogy hány olvasónál emelkedett az olvasás folytán az értelmi és erkölcsi jellem színvonala. [...] Ezért nekünk azokról a módokról és eszközökről is kell gondoskodnunk, melyek azt biztosítják, hogy az olvasás haszonnal is járjon. Csak akkor tudok örülni az analfabéták kevesbedésének, ha az, a ki nem analfabéta, tud is olvasni. Betűt ismerni nem elég. Jól mondja egy paedagógiai író, hogy »az a ki nem analfabéta, nem mindig tartozik egyúttal az olvasni tudók közé is, a ki nem tartozik ezek közé, csak abban különbözik a többi analfabétától, hogy ismeri a betűket, talán le tudja írni a nevét. A legelsőrendű feladat tehát az, hogy a népiskola és az ifjúsági könyvtár tanítsanak meg olvasni, mert a népkönyvtár is csak így jár értelmi haszonnal. A népkönyvtárnál pedig a főszempont az legyen, hogy minél tökéletesebb és minél tanulságosabb könyvek álljanak rendelkezésre. Ezért tartom életbevágó ügynek azt, hogy legnevesebb íróink és tudósaink ne tartsák színvonaluk alatt álló feladatnak az ifjúsági és népkönyvtárakba műveket írni, vagy legalább, ha maguk épen nem tudnak népies irányban írni, megbízható anyagot szolgáltatásnak azoknak, a kik azt népiesen feldolgozni tudják. [...] Én azt szeretném, ha az iskola fali képein a legelső művészek és az ifjúsági népkönyvtár tartalmán legelső íróink és tudósaink kezenyomait ismerhetném föl.“⁵¹

Wlassics külön kitért a ponyva elleni harc szükségességére, és hogy mennyire fontos az értékes olvasmányok propagandája. Végül beszélt a könyvtári és az olvasási statisztikák szükségességéről és hasznáról. Két irányból közelített a könyvtári statisztikák rendszeres gyűjtéséhez. Egyrészt a Tanácsra bízott anyagi támogatásnak

a társadalom, a nyilvánosság felé történő elszámolásának és a szükséges fejlesztések meghatározásának eszközét látta benne, másrészt a széles közönség meglévő olvasmányigényei pontos definiálásának lehetőségét is érzékelt benne. A lakosság olvasmányszerkezetének felmérése pedig – véleménye szerint – lehetőséget ad az igényesebb olvasásra történő átszoktatásra, amelyt szintén a könyvtáraktól várt:

„Fontos, hogy arról felvilágosítsuk a népet, hogy ne a több évre felosztott rémregényeket tartalmazó kalendárium rabló- és tündérhistóriájában keresse szellemi táplálékát. De ez nem elég. Szükséges még, hogy a komolyabb néplapokban komoly kulturpolitikusok foglalkozzanak az olvasási statisztika eredményének tanulságaival és felvilágosító, oktató, irányzó cikkekben segítségükre legyenek a lelkes és buzgó könyvtárvezetőknek, kiknek első sorban az a kötelességük, hogy a könyveket ne csak olvasásra adják a nép kezébe, de irányítsák és vezessék is a könyvtár népművelő feladatát. Rendkívül érdemes munka ez, melynek teljesítése mindenkit önérettel tölthet el — hisz ha nemzetünk sorsa attól függ, mily fokon áll a nép értelmi és erkölcsi színvonala — akkor ennek gazdagításánál érdemesebb szolgálat alig van.“⁵²

A közgyűlés kegyelettel és tisztelettel emlékezett meg a tanácsban, a közgyűjtemények érdekeinek képviselőjében kezdetektől fogva meghatározó szerepet játszó György Aladárról, aki az év elején hunyt el.

Az 1907. év újabb szakmai sikereket hozott a testület életében.⁵³ Az 1903-tól tartó állami támogatás dinamikus növekedése egyre inkább érzékelhető a tanács munkájának eredményeiben. A korábbi évhez viszonyítva mintegy 130 intézménnyel 544-re nőtt a tanács hatáskörébe tartozó, akkori szóhasználattal élve *népies kollekciók* száma, és hattal 76-ra emelkedett a tanács illetékességébe tartozó tudományos gyűjtemények mennyisége. A tanács által kiadott éves jelentés azt tanúsítja, hogy munkájukban, a könyvtárak létesítésében az előző évhez hasonlóan fontos szerepet kapott a periférikus helyzetben lévő magyarság olvasási lehetőségeinek javítása. Ebben

az évben a Julián Egyesület nyolc 1000 koronás népkönyvtárat kapott. A külföldön, különösen az Amerikában élő magyarságról is igyekeztek egyre szélesebb körben gondoskodni. Egy-egy 1000 koronás népkönyvtár került Chicagóba és Konstantinápolyba, a New York Public Library magyar osztálya pedig megkapta az előző évben ígért 2000 koronás népkönyvtári kollekciót. A tengerentúli magyarság számára még más kisebb gyűjteményeket is eljuttattak: egy 300 koronás könyvtár került a bridgeporti görög katolikus ifjúsági egylethez, a St. Pauli Baross Egylet könyvtára pedig 100 koronát kapott a könyvtár fejlesztésére. A mennyiségi növekedésen túl azonban a testületet az aktuális szakmai kérdések megoldása is foglalkoztatta. Az 1907. évi novemberi tanácsülésen döntöttek a népkönyvtári könyvek jegyzéke harmadik kiadásának szükségességéről, és a lista összeállításának módszereiben is továbbléptek az előző kettőn. Az új jegyzéket, amelynek a megjelenését 1908-ra tervezték, a *Wilhelm Bube*-féle mintakatalógushoz hasonlóan szerették volna közzétenni.⁵⁴ Ezen kívül a bírálati folyamathoz a kiadók segítségét is kérték: a jelentősebb kiadóvállalatokhoz körlevelet intéztek azzal, hogy amennyiben a kiadó olyan jellegű munkát jelentet meg, amely alkalmas lehet a népkönyvtárak gyűjteményébe, úgy azt küldjék be a tanács által létrehozott bizottságnak,⁵⁵ amely azután dönt a listába történő felvételről vagy annak elutasításáról.

A magyar közgyűjteményügy önállósodásának, a szakmai nyilvánosság megteremtésének igen fontos eleme volt, hogy – más országok mintájára, különösen az 1884-től megjelenő német *Centralblatt für Bibliothekswesen* című folyóiratnak a magyar könyvtárügyre termékenyítően ható eredményeként – hazánkban is megjelent a közgyűjtemények időszerű kérdéseire fókuszáló szakmai sajtó.⁵⁶ Az 1907-ben indult és 1918-ig megjelenő *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* a tanács gondozásában és a tanács titkárának, Mihalik Józsefnek a szerkesztésében látott napvilágot. Ennek megfelelően a tanulmányok és módszertani írások mellett rendre közölte a közreadó testület jelentéseit, állás-

foglalásait is. Ebben az évben a testület működésében is változások történtek: új szabályzat készült a tanács és a főfelügyelőség számára, a főfelügyelőség hatáskörét kiterjesztették a nem tudományos gyűjteményekre is, a tanács tiszviselőinek köre pedig kiegészült a főfelügyelőség képviselőivel.

1907-ben a szövetség közgyűlését június 29-én Pécsen tartották, az új városháza nagytermében.⁵⁷ A város nevében *Nendvich Andor* polgármester, a Pécsi Múzeumegyesület nevében pedig *Majorossy Imre* üdvözölte a közgyűlés tagjait. Ezen a fórumon a szövetség saját titkárává is választotta a Tanács titkárát, Mihalik Józsefet. A két tudományos előadás közül az egyik ezúttal is a vendégül látó város köreiből került ki: *Gerecze Péter* a pécsi székesegyház építészeti és szobrászati emlékeiről, *Semayer Vilibáld* pedig a magyar néprajzi kutatások szervezéséről tartott felolvasást. A közgyűjtemények egészét érintő kérdések is felmerültek: egyrészt a szövetség ki mondta, hogy sürgősen szükség van a hazánkban őrzött ősnymtatványok repertorizálására, és a munkálatok elvégzésére a szövetség a főfelügyelőséget jelölte ki, másrészt a szövetség a Műemlékek Országos Bizottsága számára javasolta, hogy hozzanak létre Országos Műemlékvédő Egyesületet. A legnagyobb visszhangot most is Wlassics elnöki megnyitó beszéde váltotta ki, melyből ismét a művelődéspolitikushoz kerülhetünk közelebb. Beszédének központi részét jelentette a kulturális decentralizáció, ám azt most összekapcsolta a közigazgatásban zajló hasonló folyamatokkal.⁵⁸ Külön kitért azokra a vélekedésekre, amelyek szerint a magyar vidék távol marad a nagy nemzeti eszmei mozgalmaktól, a gyorsan fejlődő irodalmi és művészeti élettől, hogy vidéken közöny és fásultság érzékelhető, amelyek károsan hatnak az általános haladásra és a művelődési mozgalmakra:

„*En a sötét színezés helyett világosabb képet látok. Én nem látom sem a közönnyt, sem a fásultságot. Nem látom sem a nagy nemzeti, se a művelődési érdekek iránt. Sőt bámulom, hogy aránylag igen rövid idő alatt mily hatalmas arányokban haladt a vidéki városok közműve-*

lödési élete. Mennyivel fogékonyabbá vált a művészet s irodalom kérdései iránt. Mindaz, ami a művelődési élet finomabb, színes üde virága, melegágyra talál ma már nagyobb vidéki városainkban. [...] Ma a múzeumok és könyvtárak ügye, a képzőművészet, a zene a nagyobb vidéki város közművelődési életének tartalmát képezik. Irodalmi társaságok tartják ébren a vidék nagy városaiban is a magyar irodalmi érdekek ápolását. Az úgynevezett szabad tanítás minden esz-közéhez szívesen nyúlnak. Egyetemekért versenyeznek, kulturházakat emelnek, vagy ilyeneket a legkomolyabb és legkedvesebb gondoskodásuk tárgyává teszik.”⁵⁹

Wlassics a vidéki városok szerepét nem csupán gazdasági szempontból tartotta fontosnak, hanem szellemi, kulturális hatásuk, illetve vonzerejük miatt is. Mindemellett azt is hangsúlyozta, hogy ezek a városok legyenek gondozói a helyi hagyományoknak, a helyi kulturális kezdeményezéseknek és mutassák be a helyi kulturális értékeket; ezzel a magyar kultúra egyre nagyobb része képes felhalmozódni és integrálódni. Az elnök kitért a szabad művelődési mozgalom fontosságára, amelyben meghatározó szerepet szánt a városi tanároknak, tanítóknak és tudósoknak is. Német példák citálásával külön foglalkozott a tudományos kutatás eredményeinek gazdasági és kulturális hasznosításával; ebben a legfőbb szerepet az egyetemeknek szánta, de mellettük fontosnak tartotta az üzemek, vállalatok által létesített tudományos kutatóműhelyek magyarországi meghonosodását és elterjedését is.

1908-tól kezdődően az évente közreadott beszámoló már nem csupán a tanács, hanem a főfelügyelőség tevékenységéről is referált.⁶⁰ A Tanács operatív jellegű teendői továbbra is a népkönyvtárak telepítése, fejlesztése köré csoportosultak. Folytatódtak a könyvtártelepítések a Julián Egyesülettel közösen: ebben az évben az egyesület két 1000 koronás és öt 500 koronás gyűjteményt juttatott el a Horvát-Szlavónországban élő magyarság számára. A külföldön élő magyaroknak szánt könyvadományok befogadó helyszínei tovább bővültek: 1000 koronás gyűjteményt kapott a trieszti magyar kör, 300 koro-

násat a Bécsben állomásozó I. császári és királyi huszárezred legénysége, szintén ilyen kollektívot kapott a tengerentúli peekskilli magyar társalgó és olvasóköri, továbbá 100 koronás gyűjteményt a jaragui osztrák-magyar egyesület. A múlt évben a New York Public Library számára megítélt kétezer koronás kollektívó (480 kötet) kiszállítását ebben az évben oldották meg: az Adria Magyar királyi tengerhajózási vállalat szállította az újházába. Ám ez esetben nem csupán a tanács által adott gyűjteményt juttatták el, hanem az egyéb könyvadományokat is, ami összesen 507 kötetet tett ki. Így az összesen csaknem ezer kötetet számláló adományt a New York Public Library fogadta, de a könyveket eljuttatta a magyarok által lakott negyed fiókkönyvtárába, a Hamilton Fish Parkba. Ebben az évben megváltoztatták a korábbi vándorkönyvtári metódust is, mivel a korábbi igen költségesnek találták. A már kihelyezett és nagyobb kötetszámú vándorkönyvtárakat állandó könyvtárként hagyták meg, és azok kiegészítésére ettől az évtől már csak 30 kötetes vándorkönyvtári gyűjteményeket mozgattak megyei szinten. Ez alól kivételek voltak azok a régiók, ahol nagy tanyasi körzetek voltak. Ott meghagyták a korábbi vándorkönyvtári ellátás rendszerét. Ebben az évben folytatódott az előző ciklusban újtárra indított Franklin-akció. Most a *Legjobb olvasmányok* sorozat újabb 12 füzetét juttatták el a könyvtárakhoz, hasonló feltételekkel, mint korábban. A gazdasági könyvtárak kiegészítésére 50 helyre adtak 100 koronás szépirodalmi és ifjúsági kötetet. Szakmai szempontból igen fontos esemény volt, hogy a múlt évi döntés nyomán megjelent az új, a Bube-féle metódust, valamint az ALA mintajegyzékeit követő, a népkönyvtárak számára beszerzésre ajánlott művek jegyzéke. Ennek közreadására a testület közel tízezer koronát költött. A hatfős szerkesztői gárda, amelynek vezetője *Ferenczi Zoltán* volt, listája közel kétezer művet sorolt fel. A jegyzék szerkesztésére *Gulyás Pál* népkönyvtári szakmegbízott kapott felkérést, az egységes katalógizálási adatok összeállítását pedig külső szakemberre, *Tetzel Pál*-ra, az egyetemi könyvtár könyvtárosára bízták:

1908-ban egy újabb kiadvány terve is megszületett: Gulyás Pált megbízták a népkönyvtárak kezelésére vonatkozó kézikönyv összeállításával, amelynek megjelentetését a következő évre ütemezték. Érdekes történeti adaléka a magyar könyvtárügynek, hogy a londoni magyar kiállításra a tanács összeállította a népkönyvtárak, a főfelügyelőség pedig a tudományos könyvtárak térképét, a könyvtárakkal kapcsolatos adatok grafikáit és egyéb kiadványokat is. Ám a rendkívül dinamikus fejlesztések sem voltak elegendők ahhoz, hogy elérhessék a tanács és annak elnöke előtt lebegő célt: legalább minden ezer lélekszám feletti településen lehessen olvasnivalóhoz jutni.⁶¹

Jegyzetek

1. Idősebb Wlassics Gyula (Zalaegerszeg, 1852. március 17. – Budapest, 1937. március 30.) viszonylag magas kort élt meg, 86 éves korában hunyt el. A Millennium kultuszminiszterének, a boldog békeidők meghatározó személyiségének – ahogyan ma is több közleményben emlegetik – hosszú, és az utolsó egy-két évet leszámítva aktív, tevékeny élete, szellemi frissessége lehetővé tette, hogy már a Monarchia évtizedei alatt, majd a két világháború között is részese legyen a magyar tudományos, szakmai és politikai közéletnek. Egy 1936 augusztusában, a Margitszigeten, délutáni sétája során vele készült interjú szerint még élete utolsó hónapjaiban is rendkívüli érdeklődéssel fordult a napi események felé, jóllehet a riport készítésekor már visszavonultan élt. *„A sorsnak különös kegyelme, hogy báró Wlassics Gyula e történelmi tabló egyik kimagasló alakja, idővel dacoló frissességgel még itt jár-kelet közöttünk. Alig másfél évvel ezelőtt még „aktív” volt és a felsőház díszes faragású elnöki székéből figyelt a méltóságos főrendek tanácskozási rendjére. De ugyanakkor a legfelső magyar bíróság elnöki székét is ő töltötte be. A ritka, hosszú és tüneményes politikai pályafutás azonban úgy látszik véget ért. A nyolcvanhat év teher súlya az aktív politikából való kikapcsolódásra, visszavonulásra, pihenésre kényszerítik Wlassics Gyula bárót. Most már eseményszámba megy, ha rövid percekre megjelenik a felsőház aranycirádás márványfalai között. Színházakból, mozikból, koncertekről – amelyeket oly szívesen látogatott – szintén kezd elmaradozni érdekes figurája. Újságíró – akiket pedig a fáma szerint kedvelt – évek óta nem fogadott már. A nyolcvanhat év kíméletet, pihenést követel. A legnagyobb*
2. 1895–1899 között, a Bánffy-kormány idején, 1899–1903 között a Széll Kálmán által vezetett kormányban; majd az 1903-ban, a mindössze néhány hónapig hatalmon lévő, első Khuen-Héderváry kormányban töltötte be ezt a tiszteletet.
3. Az éppen csak bontakozóban lévő állami magyar könyvtárügy világra való nyitottságát bizonyítja, hogy ezekben az években rendszeres volt a külföldi tapasztalatok megszerzésére irányuló igény. Például Ferenczi Zoltán, az Egyetemi Könyvtár vezetője, az akkori könyvtárügy legmeghatározóbb alakja, Wlassics talán legfontosabb szakmai tanácsadója pályafutása kezdetén az 1890-es évek első felében kéthónapos tanulmányúton vett részt, amelynek célállomásai a nyugat-európai könyvtárak voltak. Mindenképpen tanulságos az is, hogy a századforduló szinte minden évében jártak hazai szakértőink külföldön – Erdélyi Pál, Esztegar László, Gyalui Farkas, Gulyás Pál, Sebestyén Gyula stb. Ezek az utak jelentősen hozzájárultak a századforduló éveiben tapasztalható szakmai virágzáshoz. Erről ld. részletesebben Sonnevend Péter: *Jegyzetek Ferenczi Zoltán (1857–1927) könyvtárpolitikai írásához* = *Könyvtári Figyelő*, 53. évf. 2007. 3. sz. p. 485-488.
4. Sipos Anna Magdolna: „... hogy eljuthasson a művelődés legelső eszköze, a jó könyv minden magyarhoz, aki olvasni tud és olvasni szeretne”: Wlassics Gyula szerepe a századforduló magyar könyvtárügyében. In: *A kultúra anatómiája, a kultúra anatómusa. Tanulmánykötet a 65 éves Agárdi Péter tiszteletére*. Szerk. Sipos Anna Magdolna, Zalay Szabolcs, Mészárosné Szentirányi Zita. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, 2011. p. 231-265.
5. Amikor Wlassics Gyulának a MKOT és a MKOSZ elnökeként végzett munkájáról szólunk, feltétlenül fel kell hívunk a figyelmet a téma kutatási nehézségeire, problémáira. Akik a művelődési tárcát, illetve a tárcához kapcsolódó szervezeteket érintő, levéltári forrásokra támaszkodó kutatásokat végeznek, azok számára közismert, hogy az országos levéltár

épületében a második világháború végén pusztító tűz miatt a VKM 1895–1916 közötti időszak iratanyagának jelentős része – az alapítványi ügyek iratait kivéve – csaknem teljesen megsemmisült. Az ekkor még részlegesen megmaradt iratanyag tovább károsodott 1956-ban, amikor szintén találat érte a levéltárat. A fennmaradt töredék-iratok pedig hosszú ideig nem voltak kutathatók, mert a VKM fond megsemmisülésekor olyan sérüléseket szenvedtek, hogy azokat nem lehetett forgalmazni. A korábbi évek során azonban megtörtént a megmaradt, mindazonáltal rendkívül töredékes és hiányos iratanyag állagmegóvása, az erősen sérült iratokat pedig laminálási technikával tették használhatóvá. A konzerválás eredményeként a levéltári dokumentáció már kutatható. A nagymértékű, szinte megsemmisítő erejű iratpusztulás nem teszi lehetővé a teljességhez közelítő rekonstrukciót. Csupán a töredékek bemutatására vállalkozhatunk, illetve egyéb primer források, például a nemzeti könyvtár kéziratárának, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa évente közzétett jelentéseinek, valamint a korszakban keletkezett egyéb publikus források, mint például a Múzeumi és Könyvtári Értesítő című folyóirat írásainak, továbbá Wlassics beszédeinek használatával kíséreljük meg a bemutatást, vállalva, hogy a megrajzolt kép nem lesz teljes.

6. Fraknoi Vilmos ezekben az években a magyar tudományosság vezető személyisége volt. A posztra történő megbízásának meghatározó elemei voltak: ismert és elismert történészként jelentős tudományos tevékenységet folytatott, 1875. és 1879. között a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárát vezette, tíz éven át volt a MTA főtitkára, majd másodelnöke, és nem utolsósorban, a saját költségén villát építve, ő alapította meg Rómában a Magyar Történelmi Intézetet, és egyben annak könyvtárát is életre hívta: saját, mintegy 2000 kötetéből álló szakkönyvtárát helyeztette el a Fraknoi-villa nagytermének polcain.
7. Az Országos Főfelügyelőségről, valamint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsáról szóló szabályzat szövege a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1897. december 17-én a 79.458. sz. rendeletével a Budapesti Közlöny 1897. évi 293. számában jelent meg. A rendelet teljes szövegét, valamint a Főfelügyelőség és a Tanács szabályzatát közölte a Magyar Könyvszemle című folyóirat (Úf. 6. kötet, 1898. 1. sz. p. 82–91.). Írásunk elkészítéséhez ez utóbbit használtuk. A szakmai szervezetek munkájáról szóló feldolgozásokat ld. Sipos Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig. Pécs : Alexandra Kiadó, 2011. p. 82–100.; továbbá Sipos Anna Magdolna: „... hogy eljuthasson a művelődés legelső eszköze, a jó könyv minden magyarhoz, aki olvasni tud és olvasni szeretne”: Wlassics Gyula szerepe a századforduló magyar könyvtárügyében. In: A kultúra anatómiája, a kultúra anatómusa. Tanulmánykötet a 65 éves

Agárdi Péter tiszteletére. Szerk. Sipos Anna Magdolna, Zalay Szabolcs, Mészárosné Szentirányi Zita. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, 2011. p. 231–265.

8. Wlassics levelét szintén közli Magyar Könyvszemle című folyóirat (Úf. 6. köt. 1898. 1. sz. p. 83–84.).
9. Fraknoi Vilmos: Visszatekintés a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége egy évtizede munkásságára 1898–1907. Bp.: Stephaneum Nyomda Rt., 1908. p. 1. (Klny. a Múzeumi és Könyvtári Értesítő 7. évfolyamából)
10. Érdekes, de még inkább tanulságos a Széll Kálmán és Wlassics Gyula emberi és szakmai kapcsolat. A Bánffy-kormány idején létrehozott MKOT elnöki megbízását Széll Kálmán Wlassics Gyulától, a kultusztervező akkori vezetőjétől kapta. Az 1899-ben alakult Széll-kormányban viszont Wlassics továbbra is kormánytag volt, megtartotta a kultuszminisztérium vezetését. A két történelmi személyiséget feltehetőleg a Deák Ferenchez fűződő erős kötődés és a Deák-féle gondolat kötötte össze. Ráadásul mindketten személyes, szoros kapcsolatot tartottak fenn Deákkal, sőt rokoni szálak összekötötték őket: míg Széll Kálmán 1867-ben Vörösmarty lányát, Deák gyámleányát, Vörösmarty Ilonát vette feleségül, addig Wlassics Gyula Deák keresztlányával, Csengery Etelkával házasodott 1881-ben.
11. Újabb érdekes és tanulságos összefüggés látható a két neves történelmi és a magyar közgyűjteményügy személyiségei között: 1901-ben Berzeviczy Albert, a még mindig a Széll Kálmán-féle kormányban kultuszminiszteri posztot betöltő Wlassicstól kapta a meghatalmazást a MKOT, majd a később, 1902 novemberében megalakult MKOSZ elnöki feladatainak ellátására. Ám az első Khuen-Hédervary kormány lemondása után, Tisza István első kormányában a kultusztervező vezetését Berzeviczy Albertre bízták. Így most Berzeviczy volt az, aki Wlassics MKOT és MKOSZ elnöki pozícióját megerősíthette.
12. Wlassics Gyula elnöki megnyitó beszédei a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének közgyűlésein. Bp.: Stephaneum Nyomda, 1912. p. 5. A részlet a Temesváron, 1904. október 29-én, a szövetség első közgyűlésén megtartott beszédéből való.
13. Az Országos Múzeum és Könyvtár Bizottság működésére vonatkozó VKM rendeletet közli A Múzeumok és Könyvtárak országos szervezése és gyarapítása tárgyában kibocsátott szabályzatok a múzeumok és könyvtárak országos tanácsa, főfelügyelősége és bizottsága névjegyzékével című kiadvány (Bp.: Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, 1901.). Az Országos Múzeum- és Könyvtár-bizottságnak és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának újjáalakulása

- című a szerző megjelölése nélkül megjelent írást a Magyar Könyvszemle hozta (Úf. 9. évf. 1901. 2. sz. p. 191–198.). A Bizottság, a MKOT és a MKOF szabályzatainak elemzését, feladatainak és tisztviselőinek változásait lásd részletesebben Sipos Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig című kötetében (Pécs: Alexandra, 2011. p. 79–100.).
14. Berzeviczy Albert elnöki beszéde. In: Az Országos Múzeum- és Könyvtár-bizottságnak és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának újjáalakulása. p. 195–196.
 15. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének szervezete. Közöttétetik a nm. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1902. évi 92094. számú rendelete folytán = Magyar Könyvszemle, Úf. 11. évf. 1903. 1. sz. p. 69–71.
 16. Wlassics a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetését 1903. november 3-ig látta el, és alig több mint egy hónap múlva már a két legtekintélyesebb közgyűteményi testületnél elnökölt. A VKM iratanyagának nagymértékű pusztulása nem teszi lehetővé, hogy az egy hónap történéseit, esetleg a funkcióba történő megválasztás előkészületeit, továbbá a döntést magát rekonstruálni tudjuk, de a végeredmény és annak gyorsasága azt mutatja, hogy Wlassics útja minden nehézségtől mentes volt.
 17. A múzeumok és könyvtárak országos szövetsége f. évi december hó 6-ikán tartotta meg évi közgyűlését = Magyar Könyvszemle, Úf. 11. évf. 1903. 4. sz. p. 435.
 18. MOL K737 1. doboz, 1904. Porzolt Kálmánnak, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa előadó titkárának működése során keletkezett jelentései és személyi iratai
 19. A Tanács az első években még nem naptári évben, hanem évadokban dolgozott, majd csak az 1906. tárgyévől tértek át a naptári évekre szóló szakmai munkára, gazdálkodásra és beszámolókra.
 20. Az éves beszámolók mindig az adott tárgyévről vonatkozó sorszám és évszám kiegészítéssel az alábbi címen jelentek meg: A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának ... jelentése ... Az első években a Rigler József Ede Papírműgyár Rt. jelent meg nyomdaként, 1905-től az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt.
 21. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának I. jelentése, 1901–1902. Bp.: Rigler József Ede Papírműgyár Rt., 1902. p. 6–28.
 22. Az adatok könnyebb értelmezhetősége érdekében összegyűjtöttük, hogy ezekben az években például egy tanító fizetése mennyi volt. Fontos tudni, hogy a központi szabályozás hiányosságai miatt a fizetések között jelentős eltérések voltak, és azt is, hogy a tanítók a fizetésen kívül még számos más természetbeli és pénzbeli egyéb juttatásokat (lakást, egyéb pénzbeli juttatást, földet, tűzifát, terményt) kaptak. Mindezeket bele nem számítva a tanítói fizetések a századfordulón évente 800–1200 korona között mozogtak. Másik példa: A Benedek Elek és Földes Géza által szerkesztett Nemzeti Iskola című folyóirat éves előfizetése 8 koronába került, a könyvek ára pedig 1–5 korona között mozgott. A Nyugatban 1908-ban megjelent könyvhirdetés pedig a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. Klasszikus regénytár című sorozatát 60 kötetben, angol vászondíszkötésben 240 korona (1 kötet = 4 korona) árban reklámozta.
 23. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának I. jelentése, 1901–1902.
 24. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának II. jelentése, 1902–1903. Bp.: Rigler József Ede Papírműgyár Rt., 1903. p. 60–64.
 25. A könyvgyűjtemények kezelését többnyire minden juttatás nélkül végezték – többnyire tanítók, plébánosok, jegyzők és más írástudók. Ezért a tanács minden évben megjutalmazta a kiemelkedő munkát végzőket, később növekedett az erre fordítható összeg és a jutalmazottak száma is.
 26. A Tanács új összetételét közli: Fodor Oszkár (szerk.): Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának III. jelentése, 1903–1904. Bp.: Rigler József Ede Papírműgyár Rt., 1904.
 27. A szaktanácsok személyi összetételét lásd a MKOT III. jelentésében. A MKOT 1901. május 14-én két szakbizottságot hozott létre, ami lehetővé tette, hogy az eltérő problémákkal küzdő gyűjteménytípusok munkájával való foglalkozás differenciálódjék, de a közös elnök és szakemberek révén egymással mégis kapcsolatban maradjanak. Az I. Bizottság a tudományos gyűjtemények munkájával foglalkozott; elnöke a MKOT elnöke, Berzeviczy Albert, előadója pedig Schönherr Gyula volt. A II. Bizottság elnöki posztját is Berzeviczy Albert töltötte be, ám az előadói posztot itt Porzolt Kálmánra bízta. A II. Bizottság a tudományos jelleggel nem bíró, úgynevezett közművelődési intézményekkel – nép- és vándorkönyvtárakkal, egyesületek, körök stb. könyvtáraival, valamint az egyéb tudományos ismeretterjesztő könyvtárakkal – foglalkozott. Erről részletesebben ld. Sipos Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig. p. 85.
 28. Az éves beszámolók terjedelme az első években mindössze füzetnyi méretűek voltak, 40–60 oldalnyi terjedelemben, ám 1903-tól kezdve rohamosan növekedett az oldalszám: az 1903–1904-ről szóló kiadvány 121 oldalas, és – állandó terjedelemlnövekedés mellett – öt év múlva már 336 oldalas. Ez volt a legvaskosabb évkönyv, utána csökkentek az oldal-

számok és kétszáz körüli oldalszám lett az állandó méret. Az éves beszámolók állandó mellékletét képezték a tanács és a főfelügyelőség gondozásában, támogatásával működő intézményeinek címjegyzéke, a számukra a tárgyévben nyújtott támogatás jellege, összege a gyűjtemények rövid, „Minerva-szerű” leírása, a nyitvatartási idő, továbbá esetenként a forgalmi adatok is.

29. Ez az utolsó eset, amikor a naptári éveken átnyúló évadokban végezték munkájukat. A következő, az 1906-os évtől már a naptári év jelentett egy-egy ciklust, és a beszámolók is ehhez igazodtak.
30. Még Wlassics minisztersége alatt, 1901-ben a párhuzamosan működő és gyakran egymással összefolyó feladat- és hatáskörök pontosítása érdekében a szakmai testületek számára új szabályzat készült. Ennek alapján lett egyértelmű: a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának végrehajtó testülete, amelynek feladatkörébe a tudományos közgyűjtemények munkájának szakmai koordinálása tartozott. A közösségi könyvtárak létesítésével és működésük kérdéseivel pedig a Tanács II. számú szakbizottsága – a népkönyvtárak és kisebb közkönyvtárak feladataival foglalkozó testület – törődött.
31. György Aladár neve, tevékenysége közismert a magyar könyvtáros szakmában, ám Tóth Rezső részletesebb bemutatása – úgy véljük – nem mellőzhető, hiszen az ő munkásságáról jóval kevesebbet tudunk, pedig személyisége a századforduló könyvtárügyében meghatározó volt. Az ekkoriban szintén az intenzív fejlődési szakaszába lépett iskolai könyvtári kérdések, valamint az ifjúsági olvasmányok avatott szakértője volt. Nem véletlen, hogy Wlassics Gyula még minisztersége idején, 1902-ben a Népkönyvtárak Intéző Bizottság (NIKIB) vezetésének feladataival őt bízta meg. A népkönyvtárak, elsősorban az állomány tartalmi kérdéseivel foglalkozó testület felmérte a Magyarországon ekkoriban működő népkönyvtárak számát, állapotát. Ennek eredményei és az azt értékelő tanulmány a VKM hivatalos lapjaként közreadott Néptanítók Lapjában jelent meg (Tóth Rezső: A magyar ifjúsági irodalom s a népkönyvtárak = Néptanítók Lapja, 1904. 36. sz. p. 74–76.). Szintén az ő személyéhez fűződik A magyar ifjúsági irodalom s a népkönyvtárak címmel közreadott, az 1904-es felmérés részletes adatait tartalmazó és eredetileg a VKM számára készített jelentés összeállítás. Ám a könyv nem csupán ebből a szempontból fontos. A kötet első fejezete az ifjúsági irodalom kérdéseivel is foglalkozik, érdekessége, hogy külön fejezetet szentel az úgynevezett leányolvasmányoknak. A második részben a népkönyvtárak ifjúsági könyvtárak számára összeállított könyvjegyzékkel ismerkedhetünk meg, végül a szerző a könyvtárak kezelésére vonatkozó részletes instrukciókat

is közöl. Gráberné Bösze Klára – Keszthelyné Mányi Ildikó: A Veres Pálné Gimnázium könyvtárának története és jelené = Könyv és Nevelés, 2003. 2. sz. – <http://www.opkm.hu/konyvesnevelo/2003/2/13Graber.html> (2011. augusztus 29.)

32. Klebelsberg Kuno, a későbbi kultuszminiszter akkor a miniszterelnökség osztálytanácsosaként, a nemzetiségi ügyek intézőjeként dolgozott. A Julián Egyesület választmányi tagjaként 1904 és 1914 között, összesen tíz évig látta el az egyesület ügyvezető igazgatói feladatait. Erről lásd részletesebben: Sipos Anna Magdolna: Népkönyvtárak telepítésével a magyarságmentés érdekében = Magyar Könyvszemle, 124. évf. 2008. 1. sz. – <http://www.epa.hu/00000/00021/00377/Ksz2008-1-04.htm> (2011. augusztus 29.). A Julián Egyesület választmányának a MKOT képviseletében tagja volt Wlassics Gyula is. Ám nem csupán a Julián Egyesületben dolgoztak együtt, hanem Klebelsberg hosszú időn át tagja volt a MKOT-nak is. A két, közgyűjteményi szempontból különösen fontos művelődéspolitikus között igen jó szakmai és emberi kapcsolat alakult ki, és talán nem járunk távol az igazságtól, amikor azt állítjuk: Klebelsberg számára a tanácsban végzett tevékenység komoly előtanulmányokat jelentett a későbbi miniszteri ténykedéséhez, továbbá ahhoz, hogy miniszteri kinevezését követően szinte azonnal képes volt a gyűjteményegyetemi törvény kidolgozására, elfogadtatására. Több mint tíz éven át igen tevékeny tagja volt ennek a testületnek, közelről ismerhette a közgyűjtemények helyzetét és a további állami beavatkozás szükségességét, valamint lehetőségeit.
33. A XIX. század utolsó két évtizedében számos, a gazdaság sajátos fejlődési folyamataiból adódó feszültség jellemezte a magyarságot. A népesség nagyiramu növekedése miatt, a mezőgazdaság gépesítése okán különösen a parasztság körében egyre nehezebb lett a megélhetés, így az 1880-as években tömeges kivándorlás indult meg az ígért földjére, Amerikába. A folyamat az 1905-1907 közötti években érte el tetőpontját és az I. világháborúig tartott. Az európai kikötők és az amerikai bevándorlási hivatal statisztikai adatait összevetve a dualizmus korában, 1,8-2 millióra becsülhetjük a magyar korona országaiából Amerikába kivándoroltak számát. (Forrás: Puskás Julianna: Kivándorlók 1880–1914. = História, 1984. 3. sz. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/84-03/ch09.html> (2012. 12. 15.)) A kivándorlást a magyar állam is támogatta. Ennek érdekében Fiumében, a kikötő közelében megépítették a Kivándorlók Házát, és szerződést kötöttek az angol Cunard Vállalattal, amely kedvezményes feltételek mellett vállalta a Fiuméből kitelepülni szándékozók elszállítását New Yorkba. Ezt a migrációs folyamatot ismerte fel a tanács, és nyújtott – a tőle telhető módon – segítséget a kivándorlók számára.

34. AMKOSZ évi rendszerességű közgyűléseinek megtartására 1903 és 1911 között összesen nyolc alkalommal került sor, tehát mindössze egyetlen évben, 1905-ben nem tartottak közgyűlést. A rendezvény, ami egyben a közgyűjtemények évi nagy seregszámát is volt, továbbá a szakmai kérdések megvitatásának fóruma, valamint a szakemberek találkozó helyszíne is, különböző városokban került megrendezésre – Temesvártól Budapesten át Pécsig és Nagyváradig – és mindig Wlassics elnöki megnyitó beszédével kezdődött. Külön érdekessége a helyszínek kiválasztásának, hogy minden esetben azokban a városokban tartották a közgyűlést, amely város az adott évben vagy huzamosabb ideig sokat tett a köz műveltségének fejlesztéséért. Tehát egyfajta elismerés és tisztelgés is volt a helyszín megválasztásában. Például 1904-ben azért került Temesvár a fókuszba, mert ekkor adták át a város közkönyvtárát, és ekkor jelentették be a Dél-Magyarországi Múzeumpalota létesítésének tervét.
35. Wlassics gondolatának megértéséhez feltétlenül szükséges néhány történelmi adatra felhívni a figyelmet. A történelmi Magyarország területén a századforduló éveiben mintegy 18 millió lakos élt. A lakosságnak alig több mint felét (54,5%-át) alkották csak a magyarok, a többi népesség különböző nemzetiségekhez tartozott. Ezek közül a legnagyobb arányt a románok, a németek és a szlovákok képviselték, de jelentős számú rutén, horvát, szerb és egyéb etnikumú lakosság is jelen volt. Ezek az arányok az egyes területeken még inkább eltolódtak a nemzetiségek javára. Ilyen régiók voltak például Szlavónia, Erdély, ahol a magyar lakosság lélekszáma gyakran jóval alatta maradt az ott élő egyéb népekének. A soknyelvű, soknemzetiségű ország népeinek keveredése, valamint az ebből adódó nyelvi, etnikai és kulturális integrálódás, továbbá számos, újból és újból kieleződő politikai feszültség a századfordulóra már egyértelművé tette, hogy az egész országban, de különösen ezeken a területeken külön akciókat kell szervezni a magyar identitás és a magyar dominancia megtartása érdekében. A magyar politikai elit a magyarság megtarthatósága ellen ható folyamatokra gyorsan reagált és elsősorban kulturális akciókkal, a kulturális identitás megőrzését segítő intézmények létrehozásával és működtetésével igyekezett a kedvezőtlen hatásokat csökkenteni.
36. Wlassics Gyula megnyitó beszéde a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének temesvári közgyűlésén. In: Wlassics Gyula elnöki megnyitó beszédei a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének közgyűlésein. – Bp.: Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Országos Főfelügyelősége, 1912. p. 5–15. Az idézet a 10. oldalon található.
37. Uo. p. 6.
38. Uo.
39. Uo.
40. Mindig magasabb/nagyobb, sohasem alacsonyabb/kisebb. Ugyanott p. 14.
41. Erdélyi Pál dr. (1864–1936) irodalomtörténész, könyvtárigazgató. A budapesti egyetemen tanári és bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Könyvtárosi pályafutását 1886-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában kezdte, majd 1900-ban, Ferenczi utódjaként a kolozsvári egyetemi könyvtár igazgatójává nevezték ki. 1886. és 1892. között a Magyar Könyvszemle munkatársa, 1906-tól az Erdélyi Múzeum-Egylet főtárgyalója és az Erdélyi Múzeum c. folyóirat szerkesztője volt; a Wlassics vezetése alatt működő Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának tagja.
42. A szövetség közgyűléséről beszámoló Magyar Könyvszemle 1904. évi 4. számában Modern könyvtár építésének alapjai címmel szerepel az előadás (p. 500.). Am ugyanennek a folyóiratnak a következő, 1905. évi 1. számának, a 82. oldalán, amely részletes beszámolót is közölt a rendezvényről, A modern könyvtár alapjai címmel szerepel az Erdélyi-féle előadás. Mindkét előadascím igen idősebb lett volna ezekben az években, és Erdélyi gazdag nemzetközi tapasztalatai szerint mindkettőt meg is tarthatta volna. Am ennek ellenére úgy gondoljuk, hogy az első cím a valós, hiszen ezekben az években nagy erővel zajlottak a kolozsvári egyetemi könyvtár tervezési, építés-előkészületi munkálatai. Az pedig közismert, hogy a könyvtárszakmai szempontból Erdélyi által irányított munkálatok mind a tervezés, mind pedig a kivitelezés során a legkorszerűbb építészeti és könyvtár-technológiai megoldásokat alkalmazták; ebben az akkori főigazgatónak elvülhetetlen érdeme és része volt, tehát Erdélyinek volt mit mondania a modern könyvtár építészeti kérdéseiről.
43. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének temesvári közgyűlése = Magyar Könyvszemle, 13. évf. 1905. 1. sz. p. 79–82.
44. Mihalik Józsefről (1860-1925), az MTA levelező tagjáról és főként könyvtárszakmai tevékenységéről csupán felszínes ismereteink vannak, pedig munkája nélkül a századforduló magyar könyvtárügye és az arról megtudható információink köre jóval szegényesebb lenne. Középkorai tanulmányait a kassai állami főreáliskolában teljesítette, majd a budapesti pedagógiumba járt, ahol 1881-ben szerzett oklevelet a menyiség- és természettudományi szakcsoport tárgyaiból. Ezt követően hosszú ideig tanárkodott, és kapcsolatba került a Magyarországi Kárpát-egyesülettel, amelynek 1883-tól 1890-ig ügyvivő titkára volt. A közgyűjteményi tevékenységgel véglegesen 1896-ban jegyezte el magát, amikor a kereskedelemügyi miniszter meghívta az ezredéves országos kiál-

- lítás történelmi főcsoportjához. Még ugyanebben az évben megválasztották a kassai Felső-magyarországi Múzeum öréknek, 1903-tól pedig a kassai múzeum miniszteri biztosa lett. 1907-től tevékenykedett a MKOF keretében, rendszeresen publikált, különösen a közkönyvtári ellátás kérdéseivel foglalkozott. Ettől az évtől kezdődően szerkesztésében jelentek meg a MKOT jelentései és ő szerkesztette a Múzeumi és Könyvtári Értesítőt is. Wlassics elnök számára Mihalik titkári és szakmai munkája komoly támogatást jelentett, hiszen egészen 1920-ig az egyik legfőbb segítőtje volt. Az 1910-es évek elején Mihalik kidolgozta az ország teljes ellátását biztosító könyvtári rendszer részletező, pénzügyi számításokkal is alátámasztott tervét. Az ugyan nem realizálódott, de jól látható, hogy Mihaliknak olyan komoly szaktudása volt, amelyre Wlassics biztonságosan támaszkodhatott. *„Mihalik Józsefnek, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőisége előbb titkárának, majd országos felügyelőjének és szaklapja szerkesztőjének 1913-ban készült egy részletes tervezete „A magyar közművelődési könyvtárak szervezése” címmel. Ezt akkor nem publikálta, csak „a könyvtárak ügyével foglalkozó szakférfiaknak” küldte meg, s ez gyakorlatilag nem más, mint az 1912-es emlékiratban elvileg kifejtett koncepció részletes számításokon alapuló aprólékos kifejtése. Olyan számítási módszert alkalmazott, mellyel igazolta, hogy 14 év alatt, az eddigi központi támogatások növelése nélkül (s ez a lényeg, hogy abból, de növelése nélkül!) létrehozható és működtethető az a rendszer, amely szerint „...összesen mintegy hetven közművelődési könyvtár hálózná be az ország területét...” Ez úgy teljesíthető, hogy egyrészt számolt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőisége hatáskörében működő 26 nagyobb könyvtárral. Itt új közművelődési könyvtárak felállítására nincs szükség, legfeljebb a meglévőket kell megfelelő változtatásokkal népszerűvé, s könyvanyag vándoroltatására képessé tenni, „ezzel elérnök azt, ami az angol-amerikai - public library - típusú könyvtáraknál oly sikeresen bevált: a tudós és közkönyvtárak összeolvasását.” Van ezen felül számos nagyobb könyvtár, amelyek aránylag csekély anyagi eszközökkel közművelődési könyvtárakká átalakíthatók volnának. Végül felsorolta azokat a városokat, amelyekben - mint gócpontokban - újonnan szervezendő közművelődési könyvtárak felállítása szükséges. (Részletezésük helyett: 29 konkrét település közül a mai Magyarország területén 19 található, s ezek közül 9-ben ma megyei és 10-ben városi könyvtár van.)” (Tóth Gyula: A megyei könyvtári hálózat problémátörténete = Könyvtári Figyelő, 38. évf., 1992. 4. sz. – <http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/1992/4/toth.html> – 2012. augusztus 18.)*
45. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának V. jelentése 1906. évi működéséről. Szerk.: Mihalik József. Bp.: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1907.
46. A tanács adománya korábban is és most is a hajók harmadosztályán utazók számára juttatott olvasnivalót, vagyis azoknak, akik bizonyára más forrásból aligha juthattak könyvekhez.
47. A Legjobb olvasmányok című sorozatot a korabeli szaksajtó a jobb sorozatok közé sorolta. Főként a XIX. század közepén alkotott nagy magyar költők, írók műveit tette olcsó, igényes tartalommal és formában közzé. Később azonban a sorozatba igen sok sekélyes munka is bekerült.
48. A Szövetség közgyűlésére vonatkozó iratok a korábban már említett levéltári forráshiányok miatt az OSZK Irattárában voltak megtalálhatók. A meghívó és a részletes program a 202/1906. szám alatt található, ám az előre kiküldött beszámoló nem volt fellelhető.
49. Wlassics Gyula megnyitó beszéde a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének budapesti közgyűlésén. In: Wlassics Gyula elnöki megnyitó beszédei a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének közgyűlésein. p. 19-26. Az idézet a 21–22. oldalon található.
50. Uo. p. 22.
51. Uo. p. 22–23.
52. Uo. p. 24-25.
53. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának VI. jelentése 1907. évi működéséről. Szerk.: Mihalik József. Bp.: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1908.
54. A Wilhelm Bube által összeállított, mintegy ezer tételt tartalmazó és először 1896-ban megjelent, majd később továbbfejlesztett és több kiadást is megért, többféle tematikát magában foglaló, az egész Németország századfordulós népkönyvtári gyűjteményeinek összetételére ható népkönyvtári mintakatalógus, illetve a vidéki népkönyvtárak szervezésére, kezelésére vonatkozó útmutató újdonságértéke az volt, hogy kritikai megjegyzéseket, bírálatokat is fűzött az egyes művekhez. (Bube, Wilhelm: Die ländliche Volks-Bibliothek. Ein kritischer Wegweiser und Musterkatalog nebst Grundstücken und Winken zur Einrichtung und Leitung. Berlin: Trowitzsch, 1896.)
55. A bizottság vezetésére és a jegyzék összeállítására az ekkoriban meghatározó könyvtárszakmai tekintélyt, Ferenczi Zoltánt, a Budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatóját kérték fel.
56. Kétségtelen, hogy a Múzeumi és Könyvtári Értesítőt megelőzően már 1876-tól van a könyvnek, a könyvtörténetnek, továbbá a könyvtárügynek szakmai folyóirata, a napjainkban is megjelenő Magyar Könyvszemle. Ám ez a szaklap már kevésnek bizonyult az erőteljes fejlődés valamennyi

elemének bemutatására, nem volt elegendő az egyre terebélyesedő közgyűjteményügy, továbbá a szakmai és módszertani kérdések közzétételére, megvitatására. Jóllehet a Könyvszemlében a századfordulóhoz közeledve egyre gyakrabban és egyre nagyobb arányban jelentek meg az aktuális könyvtári, könyvtárügyi, bibliográfiai kérdések, ám az induláskor magára vállalt történetiség tradícióját továbbra is megtartotta, így csak korlátozott terjedelemben válhatott a kurrens könyvtárügyi kérdések fórumává. Ráadásul a Könyvszemle nem a teljes közgyűjteményüggyel, hanem csupán a könyvtári kérdésekkel foglalkozott, a hazai sajátos együttes fejlődés pedig megkövetelte a közgyűjteményügy együttes megjelenítését. Az előző évben indult Népművelés, majd Népművelés című szaklap pedig főként a népművelési mozgalom részének tartott közkönyvtári, valamint az ifjúsági könyvtári ellátás, olvasás kérdéseivel foglalkozott. Úgy tűnik, hogy a már kezdetektől dédelgetett és a tanács, valamint a főfelügyelőség által közösen gondozott szakmai folyóirat megjelenésére ekkor értek meg a feltételek.

57. A pécsi helyszín választásához jelentősen hozzájárult, hogy Pécs 1907-ben egyéb fontos rendezvények helyszínéül is szolgált. Itt rendezték meg a fél évig, 1907. május 15-től

október 15-ig) nyitva tartó, közel egymillió látogatót fogadó Országos Ipar és Mezőgazdasági Kiállítás és Vásárt, amelynek keretében 1907. október 2-6. között tartották a közgyűjteményügyet is jelentősen érintő Országos Szabadtanítási Kongresszust is.

58. 1906-tól 1935-ig Wlassics Gyula volt a Közigazgatási Bíróság elnöke, tehát pontosan ismerhette a közigazgatás decentralizációjában rejlő lehetőségeket.
59. Wlassics Gyula megnyitó beszéde a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének pécsi közgyűlésén. In: Wlassics Gyula elnöki megnyitó beszédei a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének közgyűlésein. p. 29–40. (Az idézet a 33–34. oldalon található.)
60. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának VII. jelentése 1909. évi működéséről. Szerk.:Mihalik József. Bp.: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1909.
61. Magyarországon akkor 12 615 község létezett, amelyből 4281 községben éltek ezernél többen, s közöttük a tanács mindössze hatszáz népkönyvtárat tudott szétosztani.

Beérkezett: 2013. január 2.

Emlékkötet az Országos Széchényi Könyvtár alapításának 210. évfordulójára

Az OSZK és a Kossuth Kiadó közös kiadásában a közelmúltban jelent meg
Deák Eszter – Zvara Edina: Levélben értesítsen engem!
Kortársak Széchényi Ferenc könyvtáralapításáról című kötete.

Az ünnepi kiadványban a könyvtár nyomtatott katalógusainak szétküldése alkalmából az alapító Széchényi Ferencnek a korabeli hazai és külföldi kulturális, tudományos és politikai élet meghatározó személyiségei által írt köszöntőleveleiből olvasható gazdag válogatás. Széchényi Ferenc tudatosan gyűjtötte a neves kortársaktól érkezett válaszleveleket mint "díszes emlékjeleket" az utókor számára. A kötet közel száz magyar nyelvű vagy fordításban közreadott, eddig túlnyomórészt kiadatlan kortársi levelet tartalmaz olyan hírességektől, mint Batsányi János, Csokonai Vitéz Mihály, Tessedik Sámuel, Virág Benedek, Berzeviczy Gergely, Teleki Sámuel. A forráskiadást Széchényi Ferenc könyvgyűjtői és mecénási tevékenységét bemutató tanulmány és a levélírók életrajza egészíti ki, továbbá egy közel hétszáz tételes táblázat foglalja össze mindazokat a személyeket és intézményeket, akiket/amelyeket Széchényi a katalógus köteteivel megajándékozott.

(Katalist, 2013. február 5. az OSZK kiadványtár téjékoztatója alapján :
<http://www.oszk.hu/hirek/levelben-ertesitsen-engem>)

Mobilon az OSZK honlapja

Az Országos Széchényi Könyvtár honlapja mobilra optimalizált formában is elérhetővé vált, így a kisebb kijelzős készülékeken, táblagépeken ezentúl könnyebben jeleníthetők meg a fontos könyvtári információk. A mobilbarát honlap a www.oszk.hu címen érhető el, és alkalmazkodik az egyes készülékekhez, ahogyan az elvárható, ugyanakkor közvetlenül a www.m.oszk.hu címen is megtalálható.